

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА

Магістерський

Освітній рівень

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ
МОЛОДІ ДО УМОВ ПОЛКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 053 «Психологія»

Шифр і назва спеціальності

Шифр 24249

номер ІНП

Виконав: студентка 2-го курсу, ППмз-23 -1 Тетяна ШПИЛЮК

Керівник д. філос. наук, професор Валентина АФАНАСЕНКО

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
д-р психол. наук, професор

Таїсія КОМАР

  2024 р.

Хмельницький 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту

Кафедра психології та педагогіки

Освітній рівень магістерський

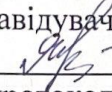
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Освітньо-професійна програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

 Таїсія КОМАР

протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ Тетяни ШПИЛЮК

Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Психологічні особливості формування толерантності молоді до умов полікультурного суспільства»

Керівник кваліфікаційної дипломної роботи: Валентина АФНАСЕНКО,
д. філос. наук, професор

Затверджено наказом ректора університету від 26 серпня 2024 р. № 60

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 10 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження.

4. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити):

вступ, розділ 1. проаналізовано підходи: когнітивний підхід (здатність до критичного мислення та усвідомлення стереотипів сприяє формуванню толерантних установок (Ж. Піаже, А. Бандура); емоційний підхід (здатності розуміти та приймати почуття інших схильності до толерантної поведінки (Д.Гоулман, К. Роджерс); соціально-культурний підхід (толерантність формується у процесі соціалізації цінності, норми і традиції суспільства, вплив ЗМІ, освітніх установ і сім'ї); особистісний підхід (толерантність у зв'язках із рисами особистості: відкритість до нового досвіду, емоційна стабільність, альтруїзм (Р. Кеттелл, Х. Айзенк); розділ 2. Виявлено, що розвиток комунікативних умінь, особливості стратегії вирішення конфлікту, рівень емпатії впливає на ефективність взаємин молодих людей в умовах

полікультурного середовища; показано, що інтеріоризовані соціально-культурні цінності щодо толерантного ставлення в суспільстві постають визначальними змістовими утвореннями процесу особистісного становлення у молоді; висновки; перелік джерел посилання (60), додатки (8).

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 3 таблиці, 1 рисунок.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної дипломної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01.12. 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01.02. 2024 р.	виконано
3	Оформлення вступу магістерської дипломної роботи.	До 01.03. 2024 р.	виконано
4	I розділ магістерської дипломної роботи	До 01.06. 2024 р.	виконано
5	II розділ магістерської дипломної роботи.	До 01.10. 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01.11.2024 р.	виконано
7	Оформлення магістерської дипломної роботи.	До 10.12. 2024 р.	виконано
8	Попередній захист магістерської дипломної роботи.	До 01.12.2024 р.	виконано
9	Захист магістерської дипломної роботи (відповідно графіку)	<u>05</u> грудня 2024 р.	виконано

Здобувач Тетяна ШПИЛЮК

Керівник роботи Валентина АФАНАСЕНКО

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Психологічні особливості формування толерантності молоді до умов полікультурного суспільства»

Здобувач Тетяна ШПИЛЮК

Керівник Валентина АФАНАСЕНКО

Кваліфікаційна дипломна робота включає 79 сторінки, 3 таблиці, 1 рисунок, перелік джерел посилання складає 60 найменувань, 8 додатків.

Ключові слова: толерантність, ставлення до інакшості, полікультурність, полікультурне суспільство, молодь, формування толерантності.

Об'єктом дослідження є процес формування толерантності у молоді.

Предметом дослідження виступають психологічні особливості формування толерантного ставлення молоді до умов полікультурного суспільства.

За результатами дослідження встановлено, що: психологічні особливості молоді, які впливають на їхнє ставлення до інакшості у полікультурному середовищі; розроблено діагностичний інструментарій для визначення рівня толерантності молоді; проведено емпіричне дослідження толерантності студентської молоді в умовах полікультурного середовища; розроблено практичні рекомендації до програми формування толерантного ставлення молоді до інакшості.

Одержані результати можуть бути використані для психологів, педагогів та соціальних працівників, які працюють із молоддю, для створення навчальних програм і тренінгів, спрямованих на розвиток когнітивної гнучкості, емпатії та емоційної стійкості, що сприятиме ефективній інтеграції молоді в багатокультурне середовище. Крім того, діагностичний інструментарій, створений у межах дослідження, може бути застосований для оцінки рівня толерантності у різних соціальних групах.

Дипломник

Тетяна ШПИЛЮК

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 01 грудня 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

ТОЛЕРАНТНОСТІ У МОЛОДІ

1.1. Поняття толерантності: історичний і сучасний контекст

1.2. Фактори, що впливають на формування толерантності у полікультурному суспільстві

1.3. Психологічні підходи до формування толерантності

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ

ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДІ ДО УМОВ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Організація, етапи дослідження, характеристика вибірки дослідження

2.2. Методичне забезпечення вивчення рівня толерантності. Опис інструментарію (наприклад, тест-опитувальник Д. Бери, соціометрія, проєктивні методики)

2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження

2.3.1. Рівень толерантності молоді у полікультурному середовищі

2.3.2. Взаємозв'язок психологічних особливостей і рівня толерантності

2.4. Розробка програми соціально-психологічного тренінгу щодо формування толерантного ставлення до інакшості: загальні рекомендації

ВИСНОВКИ

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

ВСТУП

*Толерантне ставлення до всього
Збереже, врятує і спасе,
Допоможе вгледіть перемогу,
Допоможе витримати все.
Будь завжди нестримним
вільнодумцем,
Свої мрії пензлем намалюй.
Освіти життя яскравим сонцем,
Толерантний всесвіт побудуй!
Юлія Литу, українська поетеса*

Актуальність дослідження. У сучасному світі, який характеризується стрімкими процесами глобалізації та інтеграції, проблема толерантності набуває особливої актуальності. Полікультурне суспільство, де співіснують представники різних етнічних, культурних, релігійних і соціальних груп, стає реалією для багатьох країн, зокрема й України. Однак поряд із позитивними аспектами культурного обміну, такі умови створюють і численні суперечності: поширення стереотипів, упереджень, конфліктів на основі культурних чи релігійних відмінностей.

У світі, де міжкультурна взаємодія стає невід'ємною частиною життя, толерантність виступає основою мирного співіснування, взаєморозуміння та соціальної стабільності. Молодь, як найбільш активна і гнучка соціальна група, потребує формування таких якостей, які сприятимуть її адаптації до різноманітності та конструктивної взаємодії в умовах полікультурного середовища.

Сьогодення характеризується значним посиленням міграційних процесів, які змінюють етнічний і культурний склад суспільств. Це створює нові виклики для соціальної інтеграції, спричиняє зростання міжкультурних і соціальних конфліктів, а також вимагає від молоді здатності ефективно взаємодіяти з людьми, що мають інший культурний, релігійний або соціальний бекграунд. На цьому тлі толерантність стає не просто бажаною якістю, а необхідною умовою для гармонійного розвитку полікультурного суспільства.

Сучасні дослідження підтверджують, що формування толерантності серед молоді залежить від багатьох факторів, включаючи особистісні особливості, сімейне виховання, рівень освіти, соціокультурне середовище та активну участь у діяльності суспільних інституцій. Наприклад, дослідження доводять, що молоді люди з високим рівнем емпатії та комунікативних здібностей, а також ті, які мають позитивний досвід міжкультурної взаємодії, демонструють вищий рівень толерантності. Водночас, недостатній рівень освіти щодо культури інших народів, відсутність міжкультурного діалогу або негативний досвід спілкування можуть посилювати упередження та сприяти виникненню конфліктів.

Особливого значення проблема формування толерантності набуває в умовах зростання радикалізму, ксенофобії та соціальної поляризації, які, згідно з сучасними дослідженнями, є одними з головних викликів для молоді у полікультурному середовищі. Інформаційне середовище та соціальні мережі, з одного боку, сприяють поширенню ідей глобалізації, а з іншого — можуть підсилити стереотипи та формувати негативні установки щодо людей іншого етнічного або культурного походження.

Актуальність теми підтверджується наявністю низки суперечностей:

- між глобалізаційними процесами, які об'єднують людей, та зростанням націоналістичних, ксенофобських і дискримінаційних настроїв.
- між потребою молоді у конструктивній міжкультурній взаємодії та недостатнім рівнем її готовності до такої взаємодії.
- між важливістю толерантності для соціальної стабільності та низьким рівнем уваги до розвитку цієї якості у процесі виховання й освіти.
- між розмаїттям соціокультурного середовища та труднощами його сприйняття й адаптації до нього молоді.
- між активним впливом сучасних інформаційних технологій на формування світогляду молоді та їхньою здатністю як поширювати толерантність, так і посилювати упередження.

Таким чином, вивчення психологічних особливостей формування толерантності молоді до умов полікультурного суспільства є надзвичайно актуальним і важливим для розуміння того, як забезпечити гармонійну соціальну взаємодію та уникнути конфліктів у сучасному глобалізованому світі. Це дослідження сприятиме розробці ефективних програм виховання, освіти та соціальної підтримки, які допоможуть молодим людям розвивати толерантність і успішно інтегруватися в полікультурне середовище.

Об'єктом дослідження є процес формування толерантності у молоді.

Предметом дослідження виступають психологічні особливості формування толерантного ставлення молоді до умов полікультурного суспільства.

Метою дослідження є визначення психологічних чинників, які впливають на формування толерантності молоді, та розробка програми і рекомендацій до неї щодо формування толерантного ставлення молоді до інакшості в умовах полікультурного суспільства.

Гіпотези дослідження:

1. Толерантність молоді до умов полікультурного суспільства залежить від рівня когнітивної гнучкості, емпатійності та емоційної стійкості.
2. Використання спеціально розроблених тренінгових програм сприятиме підвищенню рівня толерантності молоді до культурної різноманітності.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми толерантності у психології та визначити основні підходи до її вивчення.
2. Охарактеризувати психологічні особливості молоді, які впливають на їхнє ставлення до інакшості у полікультурному середовищі.
3. Розробити діагностичний інструментарій для визначення рівня толерантності молоді.
4. Провести емпіричне дослідження толерантності студентської молоді в умовах полікультурного середовища.

5. Розробити практичні рекомендації до програми формування толерантного ставлення молоді до інакшості.

Методи дослідження:

- *теоретичні:* узагальнення теоретичних даних, аналіз психологічних, соціально-педагогічних джерел, порівняння, синтез праць присвячених проблемі дослідження з метою визначення науково-теоретичного підґрунтя для здійснення емпіричного дослідження та розробки програми формування толерантного ставлення молоді до інакшості;

- *емпіричні:* Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса; Методика діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойка; Методика оцінки рівня комунікативності В. Ф. Ряховського; Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т. В. Корнілової; «Шкала толерантності до невизначеності» МакЛейна; Анкета «Ставлення до невизначеності» С. Черевичного;

- *методи математичної статистики* використовуються для кількісної та якісної обробки отриманих даних.

Експериментальна база дослідження охоплювала роботу з групою респондентів-студентів Хмельницького національного університету. Вибірку склали 40 студентів віком від 17 до 24 років, серед яких було 35 дівчат і 5 хлопців, що відповідає типовому гендерному розподілу у вищих навчальних закладах. віком від Дослідження проводилося за допомогою онлайн-опитувальника, створеного у Google-формі, що забезпечило зручність участі для респондентів і збір даних.

45 до 65 років, серед яких 20 чоловіків і 20 жінок. Вибірка формувалася на основі добровільної участі, з урахуванням критеріїв, таких як вік, професійна зайнятість та соціальний статус, що дозволило отримати репрезентативні дані для аналізу. Анкетування, тестування та бесіди з респондентами проводилися в індивідуальному форматі, з дотриманням етичних норм та конфіденційності. Учасники експерименту дали інформовану згоду на участь у дослідженні, що забезпечило добровільність та достовірність отриманих результатів.

Апробація результатів дослідження відбувалась шляхом презентації результатів теоретичних і практичних експериментальних знахідок у роботі першого і другого наукових семінарів кафедри психології та педагогіки Хмельницького національного університету. Тези роботи обговорювалися на II Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток науки: теорії, відкриття та практичні результати», 18-20 листопада 2024 року, Цюріх, Швейцарія (сертифікат).

Практичне значення дослідження полягає у розробці практичних рекомендацій для психологів, педагогів та соціальних працівників, які працюють із молоддю. Результати дослідження можуть бути використані для створення навчальних програм і тренінгів, спрямованих на розвиток когнітивної гнучкості, емпатії та емоційної стійкості, що сприятиме ефективній інтеграції молоді в багатокультурне середовище. Крім того, діагностичний інструментарій, створений у межах дослідження, може бути застосований для оцінки рівня толерантності у різних соціальних групах.

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (60), та 8 додатків. Основний обсяг кваліфікаційної роботи складає 76 аркуші.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У МОЛОДІ

1.1. Поняття толерантності: історичний і сучасний контекст

Толерантність є однією з ключових категорій сучасної психології та соціології. Вона має багатогранний зміст, який включає як особистісні риси, так і соціальні установки. Історично поняття толерантності розвивалося у філософії та релігії, де воно означало терпимість до відмінностей у переконаннях, віруваннях та культурі. У сучасному розумінні толерантність пов'язана з прийняттям і розумінням різноманіття в полікультурному суспільстві.

Сучасне визначення поняття звучить відповідно до визначення ЮНЕСКО, а саме: толерантність — це "повага, прийняття та розуміння багатства різноманіття культур нашого світу". У психології толерантність трактується як здатність особистості зберігати стабільність в умовах контакту з іншими культурами та цінностями.

Розуміння толерантності як інтегративного особистісного утворення дозволяє розглядати її через призму когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів.

Для того, щоб детально вивчити та дослідити проблему формування толерантності молоді у полікультурному суспільстві вважаємо за потрібне перш за все розглянути основні поняття, що використовуються впродовж дослідження. Саме тому перший розділ присвячений дефініціям таких понять як «толерантність», «полікультурне суспільство», «позитивне спілкування» тощо.

Поняття толерантності формувалося впродовж багатьох століть, і цей процес триває й досі.

Поняття "толерантність" має глибокі історичні корені й еволюціонувало протягом століть, відображаючи зміни в соціальних, культурних і філософських поглядах людства.

Ідея толерантності існувала в українському суспільстві протягом століть. У Київській Русі принципи терпимості (щоправда, обмежені певними умовами та уявленнями), витікали з православної етики. На території української та російської держав завжди жили представники різних народів, культур, релігій. Вже тоді визнавалося, що будь-який законослухняний підданий держави може бути корисним та всі мають як право, так і обов'язок служити державі та її правителям.

У середньовіччі толерантність здебільшого стосувалася релігійних відносин. Терпимість до інших релігій або їх представників часто була обумовлена прагматичними причинами, такими як уникнення конфліктів у багаторелігійному суспільстві. Наприклад, у Османській імперії національні та релігійні меншини мали право на автономію в рамках системи міллетів. В епоху Реформації (XVI століття) толерантність стала актуальним питанням через релігійні війни між католиками та протестантами. Ідеї про необхідність терпимості стали поширюватися завдяки мислителям того часу.

Толерантність в епоху Просвітництва у XVIII столітті філософи Просвітництва, такі як Джон Локк, Вольтер і Жан-Жак Руссо, розробили концепцію толерантності як необхідної умови для гармонійного співіснування в суспільстві. Джон Локк у своїй праці «Лист про толерантність» підкреслював важливість відокремлення релігії від державної політики та закликав до терпимості як до основи суспільної стабільності. Вольтер захищав право кожної людини на свободу думки, висловлюючи знамениту фразу: «Я не згоден з тим, що ви говорите, але готовий померти за ваше право це говорити». Просвітницька концепція толерантності включала повагу до прав та свобод кожної особистості, незалежно від її релігії чи переконань.

Толерантність у XX столітті після жахливих подій Другої світової війни, зокрема Голокосту, почала розглядатися як одна з ключових цінностей у світі, який прагнув уникнути повторення трагедій.

У 1948 році ООН прийняла «Загальну декларацію прав людини», яка стала основою для розвитку сучасного поняття толерантності. У статті 1

зазначається: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах».

І ось нарешті у 1995 році ЮНЕСКО прийняла «Декларацію принципів толерантності», де толерантність визначається як «повага, прийняття та розуміння багатства різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності». Сучасна толерантність означає не лише терпимість до відмінностей, але й активне прийняття іншого як рівного, незалежно від його походження, вірувань, статі, раси чи орієнтації.

Сучасне поняття толерантності інтегрує кілька аспектів, які дозволяють розглядати її як багатовимірне явище:

1. Когнітивний аспект включає знання про різноманітність культур, релігій, традицій та норм поведінки; людина, яка володіє відповідними знаннями, менше схильна до стереотипного мислення та упереджень.

2. Емоційний аспект передбачає розвиток емпатії, здатності відчувати і розуміти емоційний стан іншої людини; емоційна чутливість дозволяє уникати конфліктів і будувати довірливі міжособистісні відносини.

3. Біхевіоральний аспект виявляється у поведінкових реакціях на відмінності: здатність не лише приймати, а й підтримувати іншу культуру, висловлювати повагу до її представників;

4. Соціальний аспект реалізується у стабільності в суспільстві, де представники різних етнічних, релігійних і культурних груп живуть разом завдяки толерантному ставленню один до одного; у полікультурному суспільстві толерантність допомагає уникати конфліктів, зменшувати рівень дискримінації та створювати умови для інтеграції.

Толерантність є базовою цінністю сучасного полікультурного суспільства. Вона сприяє збереженню миру та уникненню конфліктів; підвищенню рівня міжособистісної довіри; створенню умов для інтеграції та взаємозбагачення культур. Толерантне ставлення розглядається як необхідна умова для стійкого розвитку суспільства, яке цінує і підтримує різноманіття. Водночас формування толерантності потребує комплексного підходу, який

включає освіту, медіа-просвіту та участь суспільства в активному діалозі між культурами.

Слово «толерантність» має багатогранну семантику і цікаву історію походження, що пояснює різні підходи до його розуміння в культурному, релігійному, соціальному та психологічному контекстах.

Термін «толерантність» походить від латинського слова «tolerantia», що означає "терпіння, витримка, здатність переносити труднощі". Корінь «tolerare» перекладається як "переносити", "терпіти", "виносити". У стародавньому Римі це поняття використовували для позначення терпимості до тягарів або фізичного болю.

У Середньовіччі термін «tolerantia» почав набувати релігійного значення, позначаючи терпимість до відмінностей у віросповіданні, зокрема між католиками, протестантами та іншими християнськими течіями.

Семантичне поле терміна "толерантність" розширювалося впродовж століть, від фізіологічного і медичного до соціального, культурного та психологічного вимірів. У медицині термін "толерантність" означає здатність організму переносити певні речовини (наприклад, ліки або алергени) без негативних реакцій як відображення ідеї стійкості до зовнішніх впливів.

У етичному контексті толерантність означає терпимість до ідей, цінностей, звичаїв або поведінки, що відрізняються від власних, та пов'язана з такими поняттями, як «повага» «емпатія», «відкритість до нового».

У політичній сфері толерантність трактується як прийняття права кожного на іншу думку, навіть якщо вона суперечить власним переконанням, є фундаментом демократичних суспільств, де цінується різноманіття. У полікультурному суспільстві толерантність означає взаємне прийняття представниками різних культур та релігій як визначення рівня інтеграції меншостей у багатокультурному середовищі.

У психології толерантність розглядається як особистісна якість, що відображає здатність індивіда ефективно взаємодіяти з різними соціальними групами, залишаючись відкритим і приймаючи відмінності.

У сучасному розумінні толерантність не є пасивним терпінням, а активним процесом прийняття та взаємодії. Вона передбачає готовність до діалогу, взаємної адаптації та пошуку компромісів.

Деякі сучасні теоретики вказують на відмінність між толерантністю як терпимістю (пасивне прийняття) та справжнім прийняттям, яке включає емпатію та зацікавленість у розумінні іншого.

Сьогодні ставить перед нами проблему «толерантності до нетолерантності», а саме у сучасному дискурсі обговорюється парадоксальна ситуація, коли толерантність може сприяти поширенню ідей, які заперечують основи демократії чи прав людини. Це потребує встановлення етичних меж.

Походження терміна "толерантність" відображає його витоки в ідеї терпіння, але сучасне значення виходить далеко за ці рамки. Сучасна толерантність охоплює не лише пасивне терпіння, а й активне сприяння гармонійному співіснуванню в умовах культурного, релігійного та соціального різноманіття. Поглиблене розуміння семантики цього слова допомагає розробляти ефективні стратегії для формування толерантності у сучасному полікультурному суспільстві.

Толерантність - це складне і багатовимірне поняття, яке можна розглядати під різними кутами зору:

1. як терпиме ставлення до чужих думок, вірувань, поведінки, звичаїв, культури, почуттів, ідей;
2. як спосіб подолання байдужості, пасивності щодо суспільних явищ;
3. як особистісна характеристика, що відображає здатність особистості бути автономною, незалежною, прагнучою до вибору, рефлексії;
4. як інтуїтивне сприйняття єдності людства, взаємозалежності усіх від кожного і кожного від усіх, яке виражається в повазі прав іншого (у тому числі права бути іншим);
5. толерантність не тільки як терпимість, але і як солідарність, патріотизм, інтернаціоналізм, відповідальність тощо.

Сучасні дослідники пропонують розрізняти різні види толерантності залежно від її проявів та сфер, у яких вона формується. Це дозволяє глибше зрозуміти природу цього явища та адаптувати підходи до його розвитку:

1. Релігійна толерантність: прийняття права інших на власні вірування та релігійні практики без їх оцінювання чи осуду; має особливе значення у багатоконфесійному суспільстві, де різні релігії можуть співіснувати мирно, якщо їхні представники поважають один одного.

2. Етнічна толерантність: здатність приймати і шанувати культурні, мовні та звичаєві особливості інших етнічних груп; етнічна толерантність є критично важливою у країнах із значним рівнем етнічного різноманіття.

3. Соціальна толерантність: спрямована на прийняття різних соціальних груп, наприклад, людей із різними економічними статусами, інвалідністю чи інших меншин; важлива для подолання соціальних бар'єрів та створення інклюзивного суспільства.

4. Гендерна толерантність: передбачає рівне ставлення до всіх людей незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності; особливо актуальна в контексті боротьби з сексизмом та дискримінацією за статевою ознакою.

5. Політична толерантність: полягає у прийнятті права інших людей мати інші політичні погляди, навіть якщо вони не збігаються з власними; ця форма толерантності є фундаментальною для функціонування демократичних суспільств.

6. Культурна толерантність: пов'язана з прийняттям та розумінням інших традицій, мистецьких форм і стилів життя; вона сприяє взаємозбагаченню культур через обмін і взаємодію.

Попри позитивну оцінку толерантності, у сучасному світі активно обговорюється питання про її межі. Теорія "парадоксу толерантності" Карла Поппера наголошує, що абсолютна терпимість може призвести до тріумфу нетолерантних ідей, якщо не встановлювати меж. Згідно із цією концепцією «меж толерантності» толерантність не означає безумовного прийняття всього, не може виправдовувати дискримінаційні чи агресивні дії, що загрожують

правам інших людей, а, натомість, толерантне суспільство має право засуджувати та обмежувати прояви екстремізму, ксенофобії, расизму. Тобто толерантність має ґрунтуватися на повазі до основних прав людини. Усе, що суперечить цим правам (наприклад, насильство чи мова ворожнечі), виходить за межі допустимого – це вихід за межі етичності толерування..

Толерантність — це багатогранне явище, яке має глибоке історичне коріння та еволюціонує відповідно до потреб суспільства. У сучасному світі вона виступає не лише як моральний обов'язок, але й як соціальна необхідність, що забезпечує мирне співіснування людей у багатокультурному середовищі.

1.2. Фактори, що впливають на формування толерантності у полікультурному суспільстві

У полікультурному суспільстві толерантність стає необхідною умовою для гармонійного співіснування. Формування цієї якості залежить від кількох груп факторів: соціокультурних, особистісних, сімейних, суспільних, просвітницьких.

1. Соціокультурні фактори:

- Наявність міжкультурних контактів (освіта, подорожі, робота в міжнародному середовищі).
- Відсутність дискримінації на основі раси, релігії, статі чи етнічної приналежності.
- Поширення ідей рівності та поваги через ЗМІ.

Соціокультурні фактори, що впливають на формування толерантності у полікультурному суспільстві, є важливим аспектом сучасної соціальної психології та культурних досліджень. Вони визначають, яким чином індивіди та групи в межах полікультурного середовища взаємодіють, сприймають один одного і реагують на культурні відмінності. Толерантність, в свою чергу, є здатністю поважати, приймати і розуміти відмінності, не допускаючи дискримінації чи упереджень.

Соціально-економічні умови також мають великий вплив на рівень толерантності. Якщо одна з культурних чи етнічних груп перебуває в економічно гіршому становищі, це може сприяти виникненню напруженості та нетерпимості до цієї групи. Рівність можливостей у доступі до освіти, роботи, житла та медичних послуг є важливим фактором у формуванні толерантного суспільства. Також міграція та міжкультурна інтеграція, які є результатом глобалізації, можуть стати як можливістю для розвитку толерантності, так і викликом для суспільства, яке повинно шукати шляхи інтеграції нових культурних груп без порушення соціальної гармонії.

Релігійні переконання й культурні традиції є ще одним важливим аспектом. У суспільствах, де підтримується релігійна терпимість і різноманіття, люди зазвичай відкритіші до інших віросповідань і практик. Однак, релігійні інститути можуть також сприяти нетерпимості, якщо пропагують відкидання інших релігій чи поглядів. Культурні традиції і звичаї можуть сприяти розвитку толерантності, якщо вони підтримують повагу до різноманіття. Водночас, коли традиції або погляди окремих груп вступають у конфлікт з іншими, це може призводити до напруженості та нетерпимості.

Інститут медіа і соціальні мережі мають значний вплив на формування толерантності. Медіа можуть як допомогти у зниженні упереджень, так і підсилити стереотипи. Позитивне висвітлення культурного різноманіття, релігійної терпимості та соціальної інтеграції в медіа може істотно зменшити рівень дискримінації. Водночас негативне висвітлення певних груп, таких як мігранти чи меншини, може посилити міжгрупові конфлікти. Інтернет і соціальні мережі, як сучасні платформи для комунікації, мають великий потенціал для поширення ідей толерантності, однак вони також можуть стати середовищем для розповсюдження ворожих і дискримінаційних висловлювань.

Політичні і правові фактори також відіграють важливу роль у формуванні толерантності. Законодавство, яке забороняє дискримінацію за етнічними, релігійними чи іншими ознаками, створює правову базу для рівноправного співіснування культурних груп. Політики, які підтримують інтеграцію і

культурну різноманітність, можуть значно знизити рівень конфліктів у суспільстві. Водночас політична риторика, яка пропагує нетерпимість чи розпалює етнічні чи релігійні протистояння, може посилити напруженість у суспільстві.

Отже, формування толерантності в полікультурному суспільстві є результатом комплексної взаємодії різноманітних соціокультурних факторів. Важливою умовою є підтримка рівних можливостей для всіх культурних груп, розвиток міжкультурного діалогу, освіти, медіаграмотності та формування відповідної політики, спрямованої на збереження соціальної гармонії і взаємоповаги.

2. Особистісні особливості:

- Рівень емпатії, здатність до рефлексії та критичного мислення.
- Толерантність до невизначеності як психологічна характеристика.
- Схильність до стереотипів та упереджень.

Особистісні особливості є важливими факторами, що впливають на формування толерантності в полікультурному суспільстві. Толерантність не є тільки соціальним явищем, а й психологічним процесом, що залежить від індивідуальних характеристик людини, її ставлення до інших культур, національностей, релігій та соціальних груп. Особистісні риси, такі як відкритість до нового досвіду, емоційна стабільність, емпатія, рівень агресивності та інші, мають значний вплив на здатність індивідуума бути толерантним до різноманіття навколишнього світу.

Однією з ключових особистісних характеристик, що визначають толерантність, є відкритість до нового досвіду. Це риси особистості, які проявляються у готовності людини пізнавати нове, в тому числі інші культури, звичаї та соціальні норми. Люди з високим рівнем відкритості зазвичай більш готові до взаємодії з людьми з різних культур, оскільки вони сприймають різноманіття як можливість для особистісного розвитку. Вони не бояться змін та адаптації до нових умов, що дозволяє їм бути більш прийнятними до культурних відмінностей.

Іншим важливим фактором є емоційна стабільність, або рівень невротизму. Люди з низьким рівнем невротизму (які, як правило, є емоційно стабільними) схильні до більш конструктивних реакцій на стресові ситуації, менш схильні до переживань через незнайомі або нові соціокультурні ситуації. Вони легше адаптуються до змін у соціумі, включаючи культурні відмінності, і здатні демонструвати терпимість у конфліктних ситуаціях. Натомість люди з високим рівнем невротизму можуть більш емоційно реагувати на нові культури або соціальні групи, що може призвести до відчуження і нетерпимості.

Також важливим фактором є емпатія — здатність ставити себе на місце іншої людини та розуміти її почуття та переживання. Люди з високим рівнем емпатії більш схильні до толерантного ставлення, оскільки вони здатні побачити ситуацію очима іншого, незалежно від культурної чи етнічної приналежності цієї людини. Емпатія дозволяє людині зрозуміти емоції і мотиви інших, що сприяє побудові гармонійних міжкультурних стосунків і зменшує прояви упереджень.

Інтерналізація цінностей та переконань також є важливим аспектом у формуванні толерантності. Люди, які усвідомлюють важливість рівних прав і свобод для всіх людей, незалежно від їхнього походження чи культури, можуть більш легко приймати інших. Індивідуум, чий світогляд базується на цінностях толерантності, респектабельності та взаєморозуміння, значно більш схильний до виявлення терпимості в соціальних взаємодіях. Це може включати прийняття культурних, релігійних та етнічних відмінностей, а також готовність протистояти дискримінації та расизму.

Особистісні риси, які визначають агресивність або конфліктність, навпаки, можуть мати негативний вплив на формування толерантності. Люди з високим рівнем агресії або схильності до конфліктів часто мають низьку здатність до компромісу і можуть проявляти нетерпимість до тих, хто відрізняється від них. Їхнє сприйняття різних культур і соціальних груп часто обмежене стереотипами та упередженнями, що призводить до конфронтаційної поведінки. Вони можуть сприймати культурні відмінності як загрозу, що може

призводити до ворожості та дискримінації.

Самоповага та самосвідомість також є важливими аспектами, які впливають на толерантність. Люди з високим рівнем самоповаги та самосвідомості схильні до більш відкритого і здорового ставлення до інших, оскільки вони не відчують загрози від культурних відмінностей. Вони мають здатність приймати різноманіття як частину більш широкого соціального контексту, не ставлячи під сумнів свою власну ідентичність.

На рівні особистості також важливу роль відіграє сприйняття соціальної справедливості. Люди, які мають високі стандарти щодо справедливості та рівності, зазвичай більше схильні до толерантних поглядів і практик, оскільки вони прагнуть, щоб всі люди мали рівні права і можливості, незалежно від їхнього етнічного чи культурного фону.

Загалом, формування толерантності в полікультурному суспільстві безпосередньо залежить від особистісних якостей людей, які взаємодіють у цьому суспільстві. Високий рівень відкритості, емоційної стабільності, емпатії та самосвідомості сприяє розвитку більш толерантного ставлення до інших культур і соціальних груп. З іншого боку, агресивність, низька емпатія та схильність до стереотипів можуть перешкоджати формуванню соціальної гармонії та взаємоповаги в полікультурних середовищах. Тому важливо, щоб суспільства приділяли увагу розвитку цих особистісних характеристик у своїх громадян через освіту, культурні практики та соціальні ініціативи.

3. Сімейне виховання:

- Родина відіграє вирішальну роль у формуванні базових установок.
- Діти, виховані у відкритому до інших культур середовищі, частіше демонструють толерантну поведінку.

Сімейне виховання є одним із основних факторів, що впливають на формування толерантності в полікультурному суспільстві, оскільки саме в сім'ї закладаються перші соціальні, етичні та моральні принципи, які визначають ставлення дитини до інших людей, культур та соціальних груп. Сім'я є первинним соціальним середовищем, де індивід отримує основи своїх

переконань, оцінок і норм поведінки, що потім будуть проявлятися в його ставленні до різноманіття навколишнього світу.

Одним із ключових аспектів сімейного виховання є передача цінностей. Батьки і найближчі родичі впливають на формування у дітей таких фундаментальних цінностей, як повага, терпимість, взаєморозуміння та прийняття відмінностей. Якщо в родині виховується атмосфера відкритості до різних культур, якщо батьки демонструють позитивне ставлення до інших національностей, релігій або соціальних груп, дитина засвоює ці цінності і переносить їх у своє ставлення до навколишнього світу. Така підтримка культурного різноманіття в сім'ї формує в дитині толерантне ставлення до різних людей і способів життя, що є важливим для гармонійного існування в полікультурному суспільстві.

Також важливим є спілкування в родині. Якщо в сім'ї активно обговорюються питання міжкультурних відмінностей, роль різних культурних груп у суспільстві, питання рівності та справедливості, це сприяє розвитку у дитини гнучкості у сприйнятті інших людей. Важливими є такі аспекти, як відкриті діалоги про стереотипи, расизм, дискримінацію та рівність, де батьки можуть не лише надавати інформацію, але й допомагати дітям розвивати критичне мислення стосовно упереджень, а також формувати вміння поважати інших і вирішувати конфлікти мирним шляхом.

Моделювання поведінки є ще одним важливим аспектом сімейного виховання. Діти часто сприймають поведінку своїх батьків як зразок для наслідування. Тому, якщо батьки проявляють толерантність у своїх діях, ставляться з повагою до людей з інших культур чи соціальних груп, діти швидше схиляються до таких самих норм поведінки. Наприклад, коли батьки дружать з людьми різних національностей або релігій, включають в свої соціальні кола представників різних культур, це дає дитині реальний приклад того, як можна будувати позитивні міжкультурні стосунки. Крім того, батьки, які проявляють терпимість до відмінностей у звичаях, мовах, традиціях і практиках, безумовно передають цю цінність своїм дітям.

Не менш важливим є виховання на прикладі справедливості та рівності. У родині важливо вчити дитину розуміти та поважати рівність прав для всіх людей, незалежно від їхнього етнічного походження, релігії чи соціального статусу. Батьки можуть сприяти формуванню у дитини почуття соціальної справедливості, навчити її стояти на захисті прав тих, хто стикається з упередженим ставленням або дискримінацією. Це створює основу для того, щоб дитина в майбутньому виступала за рівні можливості для всіх, була готова боротися з несправедливістю та виявляти толерантність у своїх вчинках.

Позитивне ставлення до різноманіття в навчанні і діяльності є ще одним важливим аспектом. Сім'ї, які активно залучають своїх дітей до різноманітних культурних заходів, святкувань національних свят різних народів або поїздок до різних країн, відкривають для своїх дітей можливості для розширення кругозору. Діти, які мають досвід безпосереднього спілкування з людьми з різних культур або відвідують культурні події, що відображають різноманіття традицій і поглядів, зазвичай більш відкриті до прийняття відмінностей і менше піддаються стереотипам.

Сімейні конфлікти і стосунки також мають вплив на формування толерантності у дитини. Якщо в родині є конфлікти, це може стати уроком для дитини в тому, як вирішувати суперечності мирним шляхом, без насильства і з повагою до думок і почуттів інших. Якщо конфлікти в сім'ї супроводжуються агресією, нетерпимістю чи нестриманістю, це може негативно вплинути на розвиток у дитини вміння вести конструктивний діалог з іншими людьми, включаючи людей з різних культур.

Виховання в атмосфері поваги та прийняття різноманітності в родині сприяє не тільки розвитку толерантності, але й загальному розвитку соціальних навичок, таких як уміння спілкуватися з людьми, знаходити компроміси, виявляти співчуття і розуміння. Це особливо важливо в полікультурному суспільстві, де люди з різними переконаннями, національностями та соціальними статусами мають жити поруч і взаємодіяти.

У підсумку, сімейне виховання є одним з найважливіших чинників у формуванні толерантності в полікультурному суспільстві. Батьки, через свої цінності, переконання та поведінку, визначають основи, на яких дитина буде будувати своє ставлення до інших людей та культур. Виховання в родині, яке сприяє розвитку поваги, взаєморозуміння і прийняття відмінностей, є важливим кроком у створенні гармонійного і толерантного суспільства.

4. Освіта:

- Освітні програми, які підвищують обізнаність про різноманіття культур, мають значний вплив на формування толерантності.
- Важливим є впровадження інтерактивних методик, таких як рольові ігри та групові дискусії.

Освіта є одним з ключових факторів, що суттєво впливає на формування толерантності в полікультурному суспільстві. Саме через освітні системи люди отримують не тільки знання, а й навички соціальної взаємодії, розуміння культурних різниць і принципів співжиття в суспільстві, що складається з різних етнічних, релігійних, соціальних і культурних груп. Освіта є потужним інструментом формування громадянської свідомості, а також сприяє розвитку таких якостей, як взаємоповага, прийняття інших, критичне мислення та емпатія.

Перш за все, освіта сприяє розвитку міжкультурного діалогу. Вона створює умови для того, щоб учні знайомились з різними культурами, звичаями та традиціями, розуміли важливість культурної різноманітності та її позитивний вплив на суспільство. Інтеграція тем, пов'язаних з культурними відмінностями, правами людини, історією різних народів і глобальними проблемами, у навчальні програми допомагає створити середовище, в якому підрастаюче покоління може активно обговорювати і досліджувати проблеми стереотипів, расизму, дискримінації та нетерпимості. У такий спосіб освітній процес стає важливим фактором для зниження упереджень і формування у молоді здатності до міжкультурного діалогу.

Міжкультурне навчання, яке включає в себе знайомство з іншими мовами, традиціями, літературою, мистецтвом і соціальними практиками, є важливим елементом формування толерантності. Наприклад, вивчення історії і культури інших народів дає можливість зрозуміти, чому ті чи інші культурні особливості є важливими для певних груп, і допомагає побудувати ставлення, засноване на взаємоповазі та співчутті. Знання про релігійні, мовні та культурні різниці також допомагають зменшити рівень страху і недовіри, часто пов'язаних з невідомими чи відмінними від власних культурними практиками.

У сучасному світі, де глобалізація та міграція значно збільшили культурну різноманітність у суспільствах, освіта сприяє інтеграції різних культур та народів. Вона створює основу для адаптації людей до нових культурних умов, допомагає розуміти, як спільно жити в полікультурному середовищі, зберігаючи свою ідентичність і водночас поважаючи інші. Освітні установи, через програми міжкультурної компетентності, навчання толерантності та розвитку комунікативних навичок, можуть значно знизити рівень конфліктів і непорозумінь, що виникають через культурні відмінності.

Крім того, освітні ініціативи та програми можуть сприяти зміцненню цінностей рівності і справедливості, що є важливими складовими толерантності. Знайомство учнів з історією боротьби за права людини, вивчення прикладів толерантних суспільств та аналіз сучасних глобальних проблем, таких як дискримінація за расовою, релігійною або гендерною ознакою, допомагають їм розуміти, що кожна людина має право на гідність і рівні можливості. Це, в свою чергу, формує вміння розпізнавати соціальну несправедливість і діяти на її виправлення, коли це необхідно.

Виховання толерантності через педагогічні стратегії також є важливим аспектом освітнього процесу. Викладачі, які навчають принципам толерантності, можуть значно вплинути на формування у учнів відповідних переконань і поведінки. Педагоги, які самі є прикладом толерантності та взаємоповаги до всіх учнів, незалежно від їхнього культурного чи етнічного фону, створюють у класі атмосферу підтримки, прийняття і взаємодопомоги.

Важливо, щоб викладачі навчили учнів не лише академічним знанням, але й навичкам ефективної комунікації, здатності до співпраці в різних культурних контекстах та розвитку емоційної інтелігентності.

Інноваційні методи навчання, такі як інтерактивні уроки, проекти, рольові ігри, обговорення міжкультурних проблем у класі, дозволяють залучати учнів до активного процесу навчання, що сприяє розвитку критичного мислення і усвідомлення важливості толерантності в реальному житті. Такі методи сприяють розвитку вміння учнів розуміти і поважати позиції інших, а також знаходити компроміси в ситуаціях, коли з'являються культурні або соціальні розбіжності.

Інтеграція вищих навчальних закладів та наукових досліджень також має значення для формування толерантності в суспільстві. Студенти, які навчаються в багатокультурному середовищі, мають змогу не лише вивчати теорії з різних дисциплін, а й взаємодіяти з людьми з різних культур, обмінюючись досвідом, що сприяє розвитку взаємоповаги і розширенню світогляду. Вищі навчальні заклади, через програми міжнародних обмінів, сприяють розвитку глобальної громадянської свідомості серед молоді, допомагаючи їй розуміти і приймати різноманіття світових культур.

Загалом, освіта є потужним інструментом формування толерантності в полікультурному суспільстві. Вона забезпечує індивідів необхідними знаннями та навичками для мирного і конструктивного співіснування в умовах культурного різноманіття. Чим більше уваги приділяється розвитку міжкультурного діалогу, навичок критичного мислення та соціальної відповідальності в освітніх програмах, тим більше шансів на створення толерантного і гармонійного суспільства, де всі його члени будуть мати можливість поважати і приймати культурні відмінності.

5. Суспільні інституції: школи, університети, громадські організації сприяють популяризації цінностей толерантності через освітні програми, волонтерську діяльність, соціальні кампанії.

Вони не лише сприяють розвитку інтелектуальних і професійних якостей індивідуумів, а й впливають на їхні соціальні цінності, моральні орієнтири та здатність до взаємодії з людьми з різних культур і соціальних груп. Саме через ці інституції люди отримують знання, досвід і соціальні навички, що формують їхнє ставлення до різноманіття та сприяють розвитку толерантності, необхідної для гармонійного співіснування в багатокультурному середовищі.

Школи є першою соціальною інституцією, де дитина починає взаємодіяти з людьми, які належать до різних культурних і соціальних груп. Саме в школі закладаються основи соціальної поведінки, розвиваються навички спілкування та взаємодії. Важливим аспектом є те, як школа формує у дітей ставлення до інших людей, їхніх традицій, мов та релігій. Вчителі, як основні вихователі, можуть значно вплинути на розвиток толерантності, якщо використовують методи, які стимулюють учнів до прийняття культурних відмінностей, розвитку емпатії та розуміння інших поглядів. Включення в шкільні програми таких тем, як різноманіття, рівність, соціальна справедливість, а також вивчення історії, культури та традицій різних народів, допомагає дітям розуміти важливість толерантності та взаємоповаги.

Школи також можуть сприяти розвитку міжкультурного діалогу через організацію позакласних заходів, таких як культурні фестивалі, виставки, обговорення актуальних питань, що стосуються різноманіття. Спільні проекти, співпраця між школами різних культурних і етнічних груп дають можливість дітям і підліткам взаємодіяти з однолітками з різних середовищ, що сприяє формуванню в них відкритості та готовності приймати інші культури.

Університети як вищі навчальні заклади займають важливу позицію в процесі формування толерантності серед молоді. Вони не лише забезпечують професійну підготовку, але й відіграють важливу роль у розвитку громадянської свідомості, соціальних цінностей і моральних орієнтирів. Університети, як освітні інститути, де зібрані люди з різних культурних, етнічних і релігійних груп, створюють унікальне середовище для взаємодії та обміну ідеями. Вищі навчальні заклади можуть сприяти розвитку

толерантності, впроваджуючи програми міжкультурної компетентності, запроваджуючи курси, які вивчають питання прав людини, культурних відмінностей і глобальних викликів сучасного світу.

Інтернаціональні обміни студентами, програми стажувань в різних країнах, участь у міжнародних конференціях та семінарах сприяють розвитку у студентів досвіду міжкультурного спілкування та формуванню у них відкритості до інших культур. Крім того, університети мають можливість організувати навчання на теми, що стосуються дискримінації, стереотипів, расизму, насильства, гендерної рівності та інших аспектів соціальної справедливості. Це сприяє розвитку критичного мислення серед студентів і дає їм інструменти для аналізу і подолання соціальних проблем, пов'язаних із нетерпимістю.

Громадські організації є важливими інституціями, що активно впливають на формування толерантності в суспільстві. Ці організації виконують роль посередників між різними соціальними групами, сприяють розвитку громадянської активності і підтримують ініціативи, спрямовані на підтримку прав людини та рівність. Громадські організації можуть працювати в різних напрямках, таких як захист прав меншин, боротьба з дискримінацією, проведення просвітницьких кампаній та організація культурних і освітніх заходів.

Одним з основних завдань громадських організацій є створення платформ для міжкультурного діалогу. Це може бути досягнуто через проведення культурних заходів, форумів, тренінгів, де люди з різних соціальних і культурних груп можуть обговорювати свої проблеми, знайомитися з досвідом інших і вчитися взаємоповазі. Такі організації можуть активно працювати над подоланням стереотипів і упереджень, організовуючи кампанії на підтримку культурного різноманіття та рівності прав для всіх груп населення.

Громадські організації мають важливу роль у підтримці людей, які потрапляють у складні соціальні ситуації, таких як мігранти, біженці або представники меншин. Вони можуть надавати правову допомогу,

організувати навчання з адаптації до нових умов, допомагати з інтеграцією в суспільство і сприяти зміцненню соціальної згуртованості.

У взаємодії між школами, університетами та громадськими організаціями створюється ефективна мережа, яка сприяє розвитку толерантності серед усіх верств населення. Спільні ініціативи, такі як культурні програми, заходи з обміну досвідом, кампанії з пропаганди прав людини, можуть допомогти створити в суспільстві атмосферу взаємоповаги і підтримки.

Таким чином, школи, університети та громадські організації є важливими факторами, що впливають на формування толерантності в полікультурному суспільстві. Через освітні програми, соціальні ініціативи та культурні заходи ці інституції допомагають створювати сприятливі умови для розвитку міжкультурного діалогу, боротьби з дискримінацією та просування принципів рівності і справедливості, що є основою толерантного суспільства.

Полікультурне суспільство базується на ідеї, що культурне різноманіття є багатством, яке потрібно захищати та підтримувати. Толерантність виступає своєрідним "мостом", що об'єднує різні соціальні, культурні та етнічні групи. В умовах глобалізації міжкультурна толерантність стає важливою навичкою, що сприяє успішній інтеграції та уникненню конфліктів. Толерантність допомагає подолати бар'єри, викликані культурними відмінностями. Розвиток полікультурної компетентності дозволяє формувати взаємну довіру та розуміння між представниками різних спільнот.

Полікультурне суспільство, що включене у сучасний гетерогенний світ, активно розвиває комунікацію. Цьому процесу відповідає феномен транскультурації, що пов'язаний з перетином кордонів, міграціями, культурними та політичними взаємодіями.

Так, очевидним стає проникнення західних стилів поведінки та звичаїв в українське суспільство, погляди, що колись не приймалися тим чи іншим народом на даний момент часто не тільки приймаються та поважаються, але й захищаються законами держави.

Сучасний соціум - це суспільство у всьому його різноманітті поглядів, стилів, вірувань тощо. А тому, саме толерантність виступає регулятором стосунків людей та способом вирішення та подолання конфліктів поглядів. Формування толерантності як ніколи потрібно саме у полікультурному суспільстві, де пліч-о-пліч співіснують різні культури, переконання та погляди. З часом більшість переконань та суперечок у полікультурному суспільстві знаходять вирішення у злитті їх у так званий «компромісний варіант», де враховуються потреби та бажання різних культур і традицій.

Соціокультурні фактори, що впливають на формування толерантності у полікультурному суспільстві, є важливим аспектом сучасної соціальної психології та культурних досліджень. Вони визначають, яким чином індивіди та групи в межах полікультурного середовища взаємодіють, сприймають один одного і реагують на культурні відмінності. Толерантність, в свою чергу, є здатністю поважати, приймати і розуміти відмінності, не допускаючи дискримінації чи упереджень.

Освітні системи та інформування відіграють одну з основних ролей у формуванні толерантності. Шкільне навчання та виховання, зокрема включення курсів з міжкультурної комунікації, етики та прав людини, допомагають формувати у дітей позитивне ставлення до різних культур і національностей. Також значення має роль медіа, які через інформаційні кампанії можуть сприяти популяризації ідеї толерантності та мультикультуралізму. Мас-медіа мають потужний вплив на формування громадської думки, тому позитивне висвітлення культурного різноманіття в новинах, фільмах і телепередачах здатне зменшити стереотипи та сприяти більшому прийняттю культурних відмінностей.

Сім'я, як основний соціальний інститут, через цінності та моральні принципи, що передаються у вихованні, також значною мірою впливає на формування толерантності. Якщо в родині підтримується атмосфера взаєморозуміння та поваги до інших, це може сприяти розвитку у дітей відкритості до культурних різниць. Водночас, якщо в сім'ї панує нетерпимість

чи упереджене ставлення до інших груп, це може закласти основи для розвитку стереотипів і дискримінації. Підтримка толерантних цінностей у сім'ї є важливим чинником для формування культурної відкритості у суспільстві.

Соціально-економічні умови також мають великий вплив на рівень толерантності. Якщо одна з культурних чи етнічних груп перебуває в економічно гіршому становищі, це може сприяти виникненню напруженості та нетерпимості до цієї групи. Рівність можливостей у доступі до освіти, роботи, житла та медичних послуг є важливим фактором у формуванні толерантного суспільства. Також міграція та міжкультурна інтеграція, які є результатом глобалізації, можуть стати як можливістю для розвитку толерантності, так і викликом для суспільства, яке повинно шукати шляхи інтеграції нових культурних груп без порушення соціальної гармонії.

Релігійні переконання й культурні традиції є ще одним важливим аспектом. У суспільствах, де підтримується релігійна терпимість і різноманіття, люди зазвичай відкритіші до інших віросповідань і практик. Однак, релігійні інститути можуть також сприяти нетерпимості, якщо пропагують відкидання інших релігій чи поглядів. Культурні традиції і звичаї можуть сприяти розвитку толерантності, якщо вони підтримують повагу до різноманіття. Водночас, коли традиції або погляди окремих груп вступають у конфлікт з іншими, це може призводити до напруженості та нетерпимості.

Інститут медіа і соціальні мережі мають значний вплив на формування толерантності. Медіа можуть як допомогти у зниженні упереджень, так і підсилити стереотипи. Позитивне висвітлення культурного різноманіття, релігійної терпимості та соціальної інтеграції в медіа може істотно зменшити рівень дискримінації. Водночас негативне висвітлення певних груп, таких як мігранти чи меншини, може посилити міжгрупові конфлікти. Інтернет і соціальні мережі, як сучасні платформи для комунікації, мають великий потенціал для поширення ідей толерантності, однак вони також можуть стати середовищем для розповсюдження ворожих і дискримінаційних висловлювань.

Політичні і правові фактори також відіграють важливу роль у формуванні толерантності. Законодавство, яке забороняє дискримінацію за етнічними, релігійними чи іншими ознаками, створює правову базу для рівноправного співіснування культурних груп. Політики, які підтримують інтеграцію і культурну різноманітність, можуть значно знизити рівень конфліктів у суспільстві. Водночас політична риторика, яка пропагує нетерпимість чи розпалює етнічні чи релігійні протистояння, може посилити напруженість у суспільстві.

Отже, формування толерантності в полікультурному суспільстві є результатом комплексної взаємодії різноманітних соціокультурних факторів. Важливою умовою є підтримка рівних можливостей для всіх культурних груп, розвиток міжкультурного діалогу, освіти, медіаграмотності та формування відповідної політики, спрямованої на збереження соціальної гармонії і взаємоповаги.

1.3. Психологічні підходи до вивчення толерантності

Історичний розвиток поняття демонструє, як воно змінювалося під впливом соціальних та політичних умов. Сучасне розуміння толерантності охоплює когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні аспекти, що робить її невід'ємною складовою особистісної зрілості та соціальної стабільності. Проте важливо враховувати межі толерантності, які визначаються етичними нормами та правами людини. Ця теоретична основа дозволяє перейти до вивчення психологічних механізмів формування толерантності у молоді в умовах полікультурного суспільства.

Так, дослідники Орлов А. Б., Шапіро А. З. пропонують трирівневу класифікацію толерантності — природна (натуральна), суспільна моральна та індивідуальна моральна толерантність. Кожен із цих типів пов'язаний із

різними рівнями особистісного і соціального функціонування, що відповідає їхній специфіці та глибині впливу на міжособистісні й соціальні відносини.

Природна (натуральна) толерантність (тип А) є базовою формою, притаманною людині з народження; вона визначається природною здатністю людей співіснувати без конфліктів, якщо їхні потреби не вступають у пряме протиріччя; ця толерантність є інстинктивною і не вимагає додаткових етичних чи раціональних зусиль. Базується толерантність типу А на природних, біологічних механізмах виживання та адаптації. Часто проявляється у толерантності до фізичних особливостей, побутових звичок або культурних дрібниць, залежить від зовнішніх обставин, і може змінюватися, якщо умови стають більш агресивними. Переваги її: не потребує складної рефлексії або морального вибору, легко інтегрується в соціальну поведінку більшості людей. Є і недоліки: обмежується лише поверхневими аспектами взаємодії, часто не в змозі подолати глибокі міжкультурні або соціальні конфлікти.

Вищий рівень толерантності – це суспільна моральна толерантність (тип Б), що формується під впливом соціальних норм і правил, що регулюють взаємодію в суспільстві, яка є продуктом виховання, культури та соціальної моралі, яка вимагає від людей дотримання загальноприйнятих принципів терпимості. Характерними рисами є те, що вона ґрунтується на моральних і правових нормах, встановлених суспільством, часто є регламентованою (наприклад, через антидискримінаційні закони або кодекси етики) та залежить від рівня розвитку культури та суспільства, у якому людина живе. Переваги: сприяє стабільності суспільства та запобігає конфліктам на основі різноманіття; має сильний вплив на соціальну інтеграцію та регулювання поведінки. Але може бути формальною, без щирого внутрішнього прийняття, іноді нав'язується зовні, що викликає опір або лицемірство.

І, нарешті, індивідуальна моральна толерантність (тип В) є найглибшою формою, яка пов'язана з внутрішнім світом людини, її системою цінностей та моральною зрілістю, що ґрунтується на щирому прийнятті інших людей і довірі до їхнього права на індивідуальність. Цей тип виражає особистісний вибір

людини, її етичну позицію та моральну автономію; толерантність є усвідомленою і заснованою на рефлексії, емпатії та гуманізмі, передбачає визнання унікальності кожної людини та її права бути «іншою». Сильними сторонами толерування типу В є формування глибоких міжособистісних зв'язків та сприяння гармонії, стійкість до зовнішніх змін і маніпуляцій. Проте такий тип толерантності вимагає високого рівня особистісного розвитку і здатності до саморефлексії, та не є масовим явищем, бо потребує часу для формування в межах виховання та самовдосконалення.

Таблиця 1.1. – Порівняння трьох типів толерантності

КРИТЕРІЙ	ПРИРОДНА толерантність (ТИП А)	СУСПІЛЬНА МОРАЛЬНА толерантність (ТИП Б)	ІНДИВІДУАЛЬНА МОРАЛЬНА толерантність (ТИП В)
Джерело	Інстинкти, базова адаптація	Соціальні норми, мораль	Особисті цінності, етична зрілість
Глибина	Поверхнева	Середня	Глибока
Ставлення до "іншого"	Терпимість	Регламентована повага	Щире прийняття
Залежність від зовнішніх умов	Висока	Середня	Низька
Сфера застосування	Побутова, ситуаційна	Соціальна, правова	Міжособистісна, етична

Отож: толерантність типу А є вихідним рівнем, що забезпечує виживання і мінімізацію конфліктів;

толрантність типу Б спрямована на регулювання взаємин у суспільстві, але часто носить формальний характер;

толрантність типу В є еталонним рівнем, який сприяє глибокому міжособистісному та соціальному порозумінню.

Розуміння цих типів толерантності важливе для розробки стратегій формування толерантності у молоді, оскільки дозволяє враховувати як базові, так і етичні аспекти цього феномену.

У своїх роботах К. Роджерс асоціює толерантність типу В з такими ознаками, які ми називаємо тріадою Роджерса: конгруентність, емпатія та безоціночне ставлення.

Ось як пише про емпатію К. Роджерс, у психотерапевтичному підході якого вона грає дуже важливу роль: «Бути у стані емпатії означає сприймати внутрішній світ іншого точно, із збереженням емоційних та смислових відтінків. Начебто стаєш цим іншим, але без втрати відчуття «начебто». Так, відчувається радість чи біль іншого, як він їх відчуває. Якщо відтінок зникає, то виникає стан ідентифікації» [2] - тобто те саме, що Перлз називає зливанням.

Емпатія є одним з основних та незамінних компонентів формування толерантності особистості. А саме, тому тренінгові технології, що мають на меті сприяти формуванню толерантності намагаються реалізувати цей через розвиток здатності до емпатія особистості. Отже, спілкування (англ. communication, intercourse, interpersonal relationship) – взаємодія двох чи більше людей, що включені в обмін інформацією пізнавального та/чи афективного типу.

В даному дослідженні йде мова саме про позитивне спілкування. Використання цього терміну пояснюється тим, що тренінг сприяє навчанню не тільки вербальним та невербальним формам спілкування, не тільки використанню таких засобів як міміка, жести, але й формують у себе навички розуміння інших людей, уміння розрізняти власні почуття та емоції, аналізувати поведінку інших. Даний тренінг спрямований на гармонійне, доброзичливе, ефективне спілкування. Саме такі характеристики і було вкладено у зміст поняття «позитивне спілкування».

Існує кілька підходів до дослідження толерантності, які визначають її психологічну природу та механізми формування:

1. Когнітивний підхід: толерантність розглядається як результат обробки інформації про інших людей. Здатність до критичного мислення та усвідомлення стереотипів сприяє формуванню толерантних установок. (Ж. Піаже, А. Бандура.)

2. Емоційний підхід: наголошується на ролі емпатії, співчуття та емоційного інтелекту в формуванні толерантності. Людина, здатна розуміти та

приймати почуття інших, більш схильна до толерантної поведінки. (Д. Гоулман, К. Роджерс).

3. Соціально-культурний підхід: толерантність формується у процесі соціалізації та залежить від цінностей, норм і традицій суспільства, в якому живе людина.; вплив ЗМІ, освітніх установ і сім'ї розглядається як визначальний фактор.

4. Особистісний підхід: толерантність пов'язана з рисами особистості, такими як відкритість до нового досвіду, емоційна стабільність, альтруїзм.(Р. Кеттелл, Х. Айзенк).

Формування толерантності є складним і багатогранним процесом, який вимагає інтеграції знань з різних галузей: психології, педагогіки, соціології та культурології. У психології існують різні підходи до вивчення і розвитку толерантності, кожен з яких акцентує увагу на певних аспектах особистісного і соціального розвитку.

Когнітивний підхід базується на зміні мислення людини, розвитку її знань та вміння критично сприймати та розуміти інших. Основними методами тут є формування когнітивної гнучкості, робота зі стереотипами та просвітницька діяльність. Використовуються тренінги критичного мислення, освітні програми з міжкультурної обізнаності та рефлексивні практики, що сприяють усвідомленню власних упереджень.

Когнітивний підхід до формування толерантності вивчали низка відомих психологів, які зосереджувалися на зміні мислення, розвитку знань та критичного сприйняття іншого. Зокрема, Гордон Олпорт (Gordon Allport) є автором «контактної гіпотези», яка стверджує, що толерантність і позитивне ставлення до інших можуть формуватися через конструктивну міжгрупову взаємодію. У своїй праці «The Nature of Prejudice» (1954) він наголошував, що знання та розуміння «інших» допомагають зменшити упередження, якщо контакт відбувається в умовах рівності, співпраці та підтримки соціальних норм, досліджував когнітивного сприйняття іншої групи через взаємодію,

підкреслював значення критичного осмислення стереотипів як частини боротьби з упередженнями.

Розробка теорії когнітивного розвитку, яка пояснює, як формуються уявлення про світ у різні вікові періоди належить Жану Піаже (Jean Piaget), його ідеї використовуються для пояснення того, як людина вчиться сприймати іншу точку зору, долати егоцентризм і розуміти складні соціальні концепти, зокрема толерантність. Він показав важливість освітнього середовища для розвитку здатності критично мислити та розуміти інші точки зору, вивчення механізмів когнітивної гнучкості як основи для розвитку толерантності.

Ще одним із представників когнітивного підходу є Арон Бек (Aaron Beck) – автор когнітивної терапії, яка досліджує зв'язок між мисленням, емоціями та поведінкою. Його підхід використовується для роботи з упередженнями та негативними когнітивними схемами. Вчений вважав, що упередження та нетолерантність є наслідком когнітивних спотворень, які можна виправити через рефлексію та аналіз. Розробив методики для виявлення та подолання когнітивних спотворень, використання когнітивної реструктуризації для зменшення упередженого мислення.

Девід Перкінс (David Perkins) вивчав когнітивні механізми критичного мислення та його роль у формуванні усвідомленого ставлення до інформації. У своїй праці "Making Thinking Visible" розробляв методи для розвитку аналітичного та критичного мислення в освітньому контексті, зокрема освітні методики для формування критичного ставлення до інформації та усвідомлення стереотипів, у яких робив акцент на важливості когнітивної обізнаності для толерантного мислення.

Ці психологи зробили значний внесок у розуміння сучасних практик, спрямованих на розвиток критичного мислення, боротьбу зі стереотипами та формування відкритого світогляду.

Емоційний підхід акцентує увагу на розвитку емпатії, здатності розуміти емоційний стан іншої людини та співпереживати. Для цього використовуються рольові ігри, вправи на зміну перспективи та розвиток позитивних асоціацій із

«іншими». Також працюють із емоційними бар'єрами, такими як гнів чи неприйняття. Важливу роль відіграють медіація, арт-терапія та використання художньої літератури чи кіно, що викликають емпатію.

Емоційний підхід до формування толерантності акцентує увагу на розвитку емпатії та здатності розуміти емоційний стан іншої людини. У цьому напрямку працювали багато психологів, чиї доробки допомогли зрозуміти механізми розвитку співпереживання та емоційної відкритості.

Ключовою фігурою є Карл Роджерс, засновник гуманістичної психології, який наголошував на значенні емпатії для побудови довірливих міжособистісних стосунків. У своїх роботах Роджерс підкреслював, що здатність слухати іншого, розуміти його почуття й бачити світ з його перспективи є основою толерантності. Він розробив техніки активного слухання, які використовуються в терапії, навчанні та медіації.

Даніел Гоулман, автор концепції емоційного інтелекту, також зробив значний внесок у розвиток цього підходу. У своїх дослідженнях він доводив, що здатність розпізнавати й регулювати власні емоції, а також розуміти й співпереживати емоціям інших, є ключовою для створення гармонійних стосунків. Гоулман розробив моделі розвитку емпатії через практики саморефлексії та взаємодії в групах.

Мартін Гоффман, дослідник дитячої психології, вивчав механізми емпатії з раннього віку. Він виділив кілька стадій її розвитку, від базового емоційного резонансу до когнітивно-усвідомленого співпереживання. Його роботи показують, як емпатія формується в процесі соціалізації й як її можна розвивати через ігри, спільну діяльність та моделювання.

Едвард Де Боно, автор концепції «мислення шістьма капелюхами», розробив методи, які допомагають людям змінювати свої емоційні перспективи та розуміти різні погляди. Його підхід корисний для навчання толерантності, оскільки він сприяє усвідомленню емоційних реакцій на інше та стимулює гнучкість у сприйнятті.

Роберт Плутчік, автор теорії базових емоцій, запропонував модель емоційного колеса, яка допомагає розпізнавати й називати власні емоції та емоції інших людей. Це сприяє глибшому розумінню емоційної динаміки у взаємодії між людьми, зокрема в конфліктних ситуаціях.

Отож, їхні теорії й практики сприяють формуванню здатності співпереживати, знижувати емоційну напругу у міжособистісних стосунках та створювати атмосферу взаємної довіри й поваги.

Поведінковий підхід орієнтується на формування моделей толерантної поведінки через практичний досвід. Це може бути спільна діяльність, навчання через дію, моделювання ситуацій толерантної поведінки чи використання позитивного підкріплення. Практичними інструментами є соціальні проєкти, волонтерство, наставництво та інші види діяльності, які сприяють безпосередній взаємодії з представниками інших груп.

Поведінковий підхід до формування толерантності орієнтується на створення та закріплення моделей толерантної поведінки через практичний досвід. Цей підхід ґрунтується на ідеї, що зміна поведінки може впливати на ставлення й установки людини. Численні дослідники зробили значний внесок у розвиток цього напрямку.

Джон Уотсон, як представник класичного біхевіоризму, заклав основи розуміння механізмів навчання через асоціації. Показав, що поведінкові реакції можна формувати шляхом повторення й підкріплення певних дій, що стало базисом для тренінгів, спрямованих на розвиток толерантності.

Б. Ф. Скіннер, засновник оперантного біхевіоризму, розробив концепцію навчання через підкріплення. Він наголошував, що позитивне підкріплення (похвала, заохочення) сприяє закріпленню бажаної поведінки. Його методи широко використовуються для розвитку толерантної поведінки, наприклад, у груповій роботі чи соціальних проєктах, де позитивні взаємодії між людьми підсилюються заохоченням.

Альберт Бандура (Albert Bandura) відомий як автор теорії соціального навчання, що пояснює, як люди засвоюють нові моделі поведінки та мислення

через спостереження за іншими. Показав, що когнітивні зміни можливі завдяки моделям поведінки, які демонструють толерантність. Підкреслив значення рольових моделей для зміни когнітивних установок та ввів поняття «самоефективності», що допомагає людям формувати впевненість у здатності діяти толерантно. Наприклад, діти, які спостерігають за поведінкою дорослих, що демонструють терпимість та взаємоповагу, схильні переймати ці моделі.

Курт Левін, автор теорії поля, досліджував вплив соціального середовища на формування поведінки. Його експерименти з груповою динамікою показали, що толерантна поведінка може бути ефективно сформована через спільну діяльність, яка сприяє взаєморозумінню та співпраці. Його ідеї широко використовуються у групових тренінгах і програмах з розвитку толерантності.

Елізабет Лофтус, дослідниця когнітивних механізмів пам'яті, показала, як повторювані дії та навчання можуть формувати стійкі поведінкові моделі. Її роботи вказують на те, що спільна діяльність і практичні справи, спрямовані на співпрацю та взаємодію, допомагають закріплювати навички толерантної поведінки, що потім переносяться у повсякденне життя.

Отже, поведінковий підхід підкреслює значення практичного досвіду у формуванні толерантності. Дослідження в цьому напрямі підтверджують, що толерантна поведінка ефективно закріплюється через навчання на основі підкріплення, спостереження за рольовими моделями та участь у спільній діяльності. Це робить поведінковий підхід одним із найприкладніших і найдієвіших у програмах розвитку толерантності.

Гуманістичний підхід підкреслює значення особистісної зрілості та морального вибору. Толерантність тут розглядається як вираження внутрішніх цінностей, таких як свобода, рівність і повага. Основними методами є розвиток самосвідомості, філософські дискусії, обговорення моральних дилем та творчі практики. Цей підхід допомагає людям зрозуміти свої цінності і відкритися до нових ідей.

Гуманістичний підхід до формування толерантності підкреслює значення особистісної зрілості, морального вибору та внутрішніх цінностей, таких як

свобода, рівність і повага. Цей напрямок розробляли численні психологи, які вважали, що толерантність є проявом глибоких особистісних переконань і свідомого ставлення до інших людей.

І знову, Карл Роджерс... Яскрава особистість та батько гуманістичної клієнт центрованої терапії наголошував на ролі особистісної зрілості та емпатії в побудові толерантних стосунків. Він розробив концепцію «умов безумовного прийняття», яка стверджує, що для гармонійного розвитку людини важливо відчувати прийняття незалежно від її недоліків. Роджерс вважав, що толерантність є наслідком глибокого розуміння інших людей та їхніх потреб, і це розуміння базується на емпатії та повазі до людської гідності.

Автор теорії потреб Абрахам Маслоу зазначав, що толерантність розвивається на вищих рівнях самоактуалізації, коли людина реалізує свої потенціали й починає усвідомлювати цінність інших. У своїй «ієрархії потреб» Маслоу виділив потребу в повазі та самореалізації, які сприяють формуванню толерантного ставлення до інших як визнання їхньої унікальності й права на самовираження.

У своїй книзі «Людина в пошуках сенсу» Віктор Франкл писав, що прийняття інших людей та їхньої інакшості є проявом духовної сили та зрілості. Франкл вважав, що толерантність виростає з усвідомлення глибокого сенсу людської єдності. Віктор Франкл, засновник логотерапії, підкреслював значення морального вибору та здатності людини знаходити сенс у житті навіть у найскладніших обставинах.

Ерік Еріксон, автор концепції психосоціального розвитку, також зробив внесок у розвиток гуманістичного підходу. Він вважав, що формування зрілої особистості включає здатність приймати інших і поважати їх. У своїй теорії стадій розвитку він зазначав, що на етапі дорослості людина має навчитися формувати близькі, довірливі стосунки, які базуються на взаємоповазі. Ролло Мей, ще один представник гуманістичної психології, підкреслював значення екзистенційного вибору в контексті толерантності. У своїх працях він писав про

те, що здатність приймати інших як рівних, незважаючи на їхню інакшість, є виразом глибокої поваги до свободи кожної людини.

Таким чином, психологи-гуманісти розглядали толерантність як вираження внутрішніх цінностей і особистісної зрілості, наголошували на важливості морального вибору, духовного розвитку та усвідомлення гідності кожної людини. Ці ідеї стали основою для підходів, які сприяють розвитку толерантності через роботу з цінностями, самоусвідомленням і пошуком сенсу в житті.

Соціально-психологічний підхід зосереджується на впливі соціального середовища на формування толерантності. Залучення до міжгрупових контактів, спільна діяльність для досягнення спільних цілей і формування підтримуючого середовища сприяють подоланню упереджень. Використовуються такі інструменти, як міжкультурні форуми, групові дискусії, симуляційні ігри та соціальні мережі для популяризації толерантності.

Соціально-психологічний підхід до формування толерантності підкреслює важливість соціального середовища у впливі на людське ставлення й поведінку. У цьому напрямку працювали численні психологи, які вивчали, як міжгрупові контакти, спільна діяльність і підтримуюче середовище сприяють зменшенню упереджень.

Генрі Теджфел, автор теорії соціальної ідентичності, досліджував механізми формування групових упереджень. Він виявив, що люди схильні розділяти себе на «своїх» і «чужих», але упередження можуть бути зменшені через створення ситуацій, які заохочують співпрацю між групами. Його дослідження дали основу для методик, які сприяють індивідуалізації членів груп і формуванню спільної ідентичності.

У своїх експериментах із теорії реалістичного конфлікту Мюзафер Шериф показав, що ворожість між групами можна зменшити шляхом впровадження спільних цілей, досягнення яких вимагає кооперації. Його класичний експеримент у таборі бойскаутів став яскравим прикладом того, як спільна діяльність руйнує групові бар'єри й формує толерантне середовище.

Груповий тиск і норми середовища значною мірою впливають на ставлення та поведінку людей – це у своїх дослідженнях соціального впливу виявив Соломон Аш. Його експерименти підкреслюють значення підтримуючого соціального середовища для розвитку толерантності, оскільки люди схильні приймати моделі поведінки, які схвалює група.

Також, можна ще раз відмітити Г. Олпорта і К. Левіна щодо соціально-психологічного підґрунтя толерантності. Гордон Олпорт стверджував, що взаємодія між представниками різних груп за певних умов може сприяти зменшенню упереджень. У своїй книзі «The Nature of Prejudice» він зазначав, що ефективність міжгрупових контактів залежить від наявності рівних умов, спільної мети, кооперації та підтримки з боку соціальних норм. Ці ідеї стали основою для багатьох програм, спрямованих на подолання дискримінації та розвиток толерантності. А Курт Левін розробив теорію поля, яка пояснює, як соціальні чинники впливають на поведінку людини. Його дослідження групової динаміки показали, що спільна діяльність і залучення до колективних завдань сприяють руйнуванню міжгрупових бар'єрів та формуванню толерантного ставлення.

Таким чином, соціально-психологічний підхід до формування толерантності зосереджується на створенні умов для конструктивної міжгрупової взаємодії, спільної діяльності та підтримуючих соціальних норм. Роботи цих дослідників доводять, що толерантність розвивається не лише на індивідуальному рівні, а й у контексті соціальних стосунків, що робить цей підхід надзвичайно ефективним у подоланні упереджень.

Інтегративний підхід об'єднує елементи когнітивного, емоційного, поведінкового, гуманістичного та соціально-психологічного підходів. Він враховує багатогранність людської природи та вплив різних факторів на формування толерантності. Основними методами є розробка комплексних програм, що поєднують тренінги, проєкти та освітні заходи, використання змішаних форматів навчання (онлайн і офлайн), організація заходів, таких як «живі бібліотеки», де люди діляться власним досвідом.

Інтегративний підхід до формування толерантності об'єднує елементи когнітивного, емоційного, поведінкового, гуманістичного та соціально-психологічного підходів, враховуючи багатогранність людської природи та різноманітність факторів, що впливають на ставлення і поведінку людини. У цьому напрямку працювали дослідники, які прагнули створити цілісну систему розвитку толерантності, поєднуючи різні підходи та методи.

І знову ті самі дослідники! Геніальні люди геніальні у всьому! Особливо, коли це стосується різноплановості їх здобутків та їх універсальності у застосунку до різних психологічних підходів... Це Роджерс, Маслоу, Олпорт, Бандура, Левін.

Карл Роджерс розвивав гуманістичний аспект інтегративного підходу, наголошуючи на важливості емпатії, безумовного прийняття та відкритого спілкування для формування толерантного ставлення. Його методики активного слухання та створення безпечного середовища сприяють інтеграції емоційних і когнітивних аспектів у міжособистісній взаємодії.

Маслоу в своїй теорії ієрархії потреб акцентував увагу на взаємозв'язку різних аспектів людської мотивації. Він підкреслював, що толерантність розвивається в умовах задоволення базових потреб і переходу до рівня самореалізації, коли особистість починає усвідомлювати цінність інших і прагне до гармонійної взаємодії. А Гордон Олпорт пропонував інтегративний підхід до подолання міжгрупових конфліктів, зосереджуючись на когнітивних, емоційних і поведінкових аспектах. Він вважав, що для формування толерантності важливо змінювати стереотипи, розвивати емпатію та створювати умови для позитивних міжгрупових контактів. Курт Левін у своїх дослідженнях групової динаміки поєднував соціально-психологічні та поведінкові підходи. Його експерименти демонстрували, як соціальне середовище, взаємодія в групі та спільна діяльність сприяють розвитку толерантності й руйнуванню упереджень.

Альберт Бандура запропонував концепцію, що об'єднує когнітивний, поведінковий та емоційний аспекти навчання. Він підкреслював роль

спостереження, моделювання поведінки та розвитку саме ефективності у формуванні толерантності. Його підхід допомагає враховувати як індивідуальні особливості, так і соціальний вплив.

Таким чином, інтегративний підхід є синтезом найкращих ідей різних психологічних напрямів. Він враховує когнітивні процеси, емоційну чутливість, поведінкові навички, моральні цінності та вплив соціального середовища, що робить його надзвичайно ефективним для формування толерантності в сучасному багатокультурному світі.

Кожен підхід має свої переваги й недоліки, а їх вибір залежить від цільової аудиторії, соціального контексту та завдань роботи. Для досягнення найкращих результатів доцільно використовувати інтегративний підхід, що дозволяє врахувати всі аспекти розвитку особистості та її взаємодії з іншими у полікультурному середовищі.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДІ ДО УМОВ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Організація, етапи дослідження, характеристика вибірки дослідження

Організація дослідження була спрямована на всебічне вивчення і вимірювання психологічних особливостей та проявів толерантного ставлення у студентської молоді. Дослідження проводилося за допомогою онлайн-опитувальника, створеного у Google-формі, що забезпечило зручність участі для респондентів і збір даних. Вибірку склали 40 студентів віком від 17 до 24 років, серед яких було 35 дівчат і 5 хлопців, що відповідає типовому гендерному розподілу у вищих навчальних закладах.

Дослідження було організовано у кілька етапів.

На першому етапі проводилася підготовча робота: визначення мети, завдань і гіпотез дослідження, вибір методик, адаптація інструментів для діагностики толерантного ставлення. Для вимірювання рівня толерантності використовувалися такі методики, як «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т.В. Корнілової та «Шкала толерантності до невизначеності» МакЛейна.

Другий етап передбачав збір даних. Студенти заповнювали опитувальники онлайн, що дало змогу залучити достатню кількість респондентів і забезпечити комфортні умови для участі. Важливо зазначити, що використання онлайн-формату сприяло анонімності відповідей, що могло позитивно вплинути на щирість респондентів.

На третьому етапі проводився аналіз отриманих даних. Результати були систематизовані у таблицях і проаналізовані за основними шкалами методик. Особливу увагу приділяли виявленню рівнів толерантності до невизначеності, інтолерантності та міжособистісної інтолерантності.

Характеристика вибірки відображає її репрезентативність для студентської молоді, що навчається у вищих навчальних закладах. Респонденти охоплювали різні курси навчання (від 1-го до 4-го), що дозволяє зробити висновки щодо вікових і гендерних особливостей проявів толерантності.

Отримані результати стали основою для подальшого аналізу та розробки програми соціально-психологічного тренінгу щодо формування толерантності до полікультурного середовища та надання рекомендацій до її реалізації, щодо формування толерантного ставлення у студентів. Дослідження дало змогу визначити сильні та слабкі сторони толерантності у вибірці, а також виявити необхідність подальшої роботи у напрямі розвитку емоційної стійкості, когнітивної гнучкості та навичок ефективного спілкування.

2.2. Методичне забезпечення вивчення рівня толерантності. Опис інструментарію

Наше емпіричне дослідження здійснювалося за допомогою методик, що є надійними, валідними і адаптованими для всебічного вивчення і вимірювання психологічних особливостей і проявів толерантного ставлення у студентства.

Це такі інструменти діагностичного дослідження:

1. Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса.
2. Методика діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойка.
3. Методика оцінки рівня комунікативності В. Ф. Ряховського.
4. Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т. В. Корнілової.
5. «Шкала толерантності до невизначеності» МакЛейна.
6. Анкета «Ставлення до невизначеності» С. Черевичного.

- *Для діагностики толерантності ми обрали методику діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса, оскільки вона є одним із найефективніших інструментів для оцінки стилів поведінки людини в конфліктних ситуаціях, що безпосередньо впливає на рівень толерантності. Толерантність передбачає здатність до конструктивної взаємодії, прийняття*

відмінностей, уникнення агресії та готовність до пошуку компромісів, що має велике значення в умовах полікультурного суспільства. Саме ці аспекти розкриває методика К. Томаса, яка дозволяє вивчити, як людина реагує на розбіжності та протиріччя у стосунках з іншими.

Методика базується на класифікації стилів поведінки в конфлікті за двома основними параметрами: орієнтація на власні інтереси та орієнтація на інтереси інших. Вона виділяє п'ять основних стилів: конкуренція, уникнення, пристосування, компроміс і співпраця. Толерантність, як соціальна та психологічна якість, найкраще проявляється у схильності до співпраці, компромісу та, частково, пристосування, оскільки ці стилі передбачають повагу до інших, готовність враховувати різні точки зору та пошук взаємовигідних рішень. Навпаки, схильність до конкуренції чи уникнення може свідчити про низький рівень толерантності, оскільки ці стилі базуються на ігноруванні або недооцінюванні інтересів інших.

Застосування методики К. Томаса дає можливість оцінити, наскільки людина готова співпрацювати, враховувати культурні, етнічні, соціальні чи релігійні відмінності у спілкуванні з іншими. Це дозволяє виявити потенційні проблеми у формуванні толерантності та визначити напрямки для розвитку відповідних соціальних навичок. Наприклад, людина, яка виявляє схильність до конкуренції, може потребувати роботи над розвитком емпатії та навичок конструктивного діалогу. Ті ж, хто схильний до уникнення, можуть мати труднощі з прийняттям відмінностей і потребувати підтримки в побудові відкритих взаємин.

Крім того, методика дозволяє не тільки виявити домінуючий стиль поведінки, а й зрозуміти, в яких ситуаціях він найчастіше проявляється. Це дає змогу побачити, як толерантність людини змінюється в залежності від контексту: чи це міжособистісні, групові або міжкультурні конфлікти. Такий підхід є особливо цінним у полікультурному середовищі, де соціальні взаємодії часто ускладнюються через культурні розбіжності, різні соціальні норми та стереотипи.

Методика К. Томаса також має перевагу в універсальності та простоті використання, що робить її зручною для проведення досліджень у різних групах, включаючи дітей, молодь і дорослих. Її результати є наочними та легко інтерпретуються, що дозволяє не лише оцінити рівень толерантності, а й розробити рекомендації для підвищення ефективності соціальних взаємодій.

Таким чином, застосування методики діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса є обґрунтованим вибором для вивчення толерантності. Вона дає змогу всебічно оцінити схильність людини до конструктивної чи деструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях, що є ключовим аспектом у визначенні рівня толерантності та виявленні її сильних і слабких сторін.

- *Для діагностики толерантності ми використали методику діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойка, оскільки емпатія є однією з ключових складових толерантності. Емпатія як здатність до співпереживання, розуміння емоційного стану інших людей і прийняття їхніх поглядів, культурних чи соціальних відмінностей, безпосередньо впливає на толерантну поведінку особистості. У полікультурному середовищі, де взаємодіяти доводиться з людьми різних етнічних, релігійних чи соціальних груп, розвиток емпатійних здібностей є необхідною умовою для подолання стереотипів, зниження напруженості та формування гармонійних відносин.*

Методика В. В. Бойка дозволяє визначити рівень емпатійних здібностей за декількома аспектами, такими як когнітивна емпатія (здатність до розуміння думок і почуттів іншої людини), емоційна емпатія (схильність до співпереживання) та поведінкова емпатія (готовність надавати допомогу або підтримку). Такий багатовимірний підхід є надзвичайно важливим для оцінки рівня толерантності, адже саме поєднання цих компонентів забезпечує ефективну взаємодію в багатокультурному середовищі.

Когнітивна емпатія сприяє усвідомленню мотивів і потреб інших людей, що є важливим для подолання упереджень і розуміння їхніх культурних чи соціальних особливостей. Емоційна емпатія дозволяє не лише зрозуміти, але й

відчутти стан іншої людини, що сприяє більш щирому і толерантному ставленню до неї. Поведінкова емпатія, яка проявляється у конкретних діях на підтримку іншої людини, є практичним виявом толерантності, що дозволяє будувати гармонійні відносини та уникати конфліктів.

Застосування методики В. В. Бойка дає можливість виявити не лише загальний рівень емпатійності, але й конкретні сильні та слабкі сторони емпатії в людини. Це дозволяє зрозуміти, як саме людина взаємодіє з іншими, чи схильна вона до проявів толерантності у складних міжособистісних ситуаціях, а також виявити, в яких аспектах потрібно розвивати її емпатійні здібності. Наприклад, низький рівень когнітивної емпатії може свідчити про труднощі в розумінні потреб і мотивів інших, що може перешкоджати толерантній взаємодії. Водночас недостатня емоційна емпатія може вказувати на схильність до байдужості або недооцінювання емоційного стану інших.

Ще одним важливим аспектом методики В. В. Бойка є її здатність оцінювати вплив соціокультурних і психологічних чинників на розвиток емпатії. У полікультурному суспільстві емпатійність може формуватися під впливом багатьох факторів, таких як досвід міжкультурної взаємодії, виховання, особистісні особливості та соціальне середовище. Методика дозволяє виявити, як ці чинники відображаються на рівні емпатії, і, відповідно, впливають на формування толерантності.

Крім того, методика є зручною для використання в різних вікових і соціальних групах, що робить її універсальним інструментом для дослідження толерантності. Її результати легко інтерпретуються і можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо розвитку емпатійних здібностей, які сприятимуть підвищенню рівня толерантності в полікультурному середовищі.

Таким чином, використання методики діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойка для дослідження толерантності є обґрунтованим, адже вона дозволяє глибоко проаналізувати важливий аспект толерантності – здатність до емпатії. Ця методика дає змогу зрозуміти, наскільки людина готова

до співпереживання, прийняття інших і конструктивної взаємодії, що є ключовими характеристиками толерантної особистості.

- *Для діагностики толерантності ми використали методику оцінки рівня комунікативності В. Ф. Ряховського, оскільки комунікативність є одним із ключових чинників, що впливають на здатність особистості встановлювати конструктивні стосунки в полікультурному середовищі. Толерантність передбачає не лише прийняття відмінностей, а й активну взаємодію з іншими, побудову діалогу та вирішення можливих конфліктів. Саме тому оцінка комунікативних здібностей є важливою складовою дослідження рівня толерантності.*

Методика Ряховського спрямована на визначення здатності особистості встановлювати контакти, підтримувати діалог, проявляти емпатію та адекватно реагувати на поведінку інших людей. У полікультурному суспільстві ці якості відіграють вирішальну роль, оскільки соціальна взаємодія нерідко ускладнюється через культурні, мовні та світоглядні розбіжності. Толерантна особистість, як правило, демонструє високий рівень комунікативності, що проявляється у вмінні ефективно передавати свої думки, уважно слухати співрозмовників і знаходити спільну мову навіть у складних ситуаціях.

Методика оцінки рівня комунікативності дозволяє дослідити, наскільки людина готова до відкритої взаємодії, чи має вона труднощі у спілкуванні та як реагує на можливі розбіжності у точках зору. Наприклад, низький рівень комунікативності може свідчити про схильність до ізоляції, уникнення спілкування чи недостатню готовність до взаємодії з представниками інших культур, що може ускладнювати побудову толерантних стосунків. Водночас високий рівень комунікативності є свідченням гнучкості, відкритості до діалогу та готовності враховувати інтереси інших.

Методика Ряховського також дозволяє оцінити емоційний аспект комунікації, зокрема здатність особистості до емпатії, що є невід'ємною частиною толерантної поведінки. Людина, яка здатна розуміти почуття інших і

виявляти співпереживання, легше долає бар'єри у спілкуванні, краще реагує на культурні або соціальні відмінності та знижує ризик виникнення конфліктів.

Крім того, методика є універсальною, простою у використанні та придатною для дослідження як окремих індивідів, так і груп. Вона дозволяє отримати не лише кількісну оцінку рівня комунікативності, але й якісну інформацію про особливості спілкування, які можуть впливати на толерантність. Наприклад, людина з низьким рівнем комунікативності може потребувати розвитку навичок активного слухання, асертивної поведінки або конструктивного вирішення конфліктів, що сприятиме підвищенню її здатності до толерантної взаємодії.

Таким чином, застосування методики оцінки рівня комунікативності Ряховського для діагностики толерантності є обґрунтованим, оскільки вона дозволяє визначити, наскільки особистість готова до відкритої, ефективної та емпатійної взаємодії з іншими. Ця методика допомагає виявити як сильні сторони, так і можливі перешкоди у комунікації, що впливають на здатність до толерантної поведінки в полікультурному середовищі. Результати дослідження можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо розвитку комунікативних навичок, які сприятимуть гармонійній соціальній взаємодії.

- *Для діагностики толерантності ми обрали «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т. В. Корнілової»,* оскільки здатність сприймати та ефективно реагувати на ситуації невизначеності є важливим компонентом толерантності. У полікультурному суспільстві люди часто стикаються з новими та непередбачуваними обставинами, такими як культурні відмінності, різні погляди та незнайомі соціальні норми. Вміння зберігати стійкість, адаптуватися до змін і уникати упереджень в умовах невизначеності є ключовим для формування толерантної поведінки.

Опитувальник оцінює, наскільки людина готова сприймати невизначеність як нормальну частину життя і наскільки вона може справлятися з пов'язаним із цим дискомфортом. Толерантність до невизначеності проявляється у відкритості до нового досвіду, здатності приймати неоднозначні

ситуації без агресії чи уникнення, а також у готовності до взаємодії з людьми, які мають інші погляди, переконання чи культурні традиції.

Методика дозволяє виявити такі важливі аспекти, як реакція на зміни, сприйняття ризику, схильність до тривожності у ситуаціях невизначеності та здатність зберігати гнучкість мислення. Наприклад, низький рівень толерантності до невизначеності може свідчити про схильність до консерватизму, уникнення нових або складних ситуацій, що може ускладнювати міжкультурну взаємодію. Водночас високий рівень толерантності до невизначеності демонструє здатність людини адаптуватися до змін і ефективно взаємодіяти навіть у нестандартних обставинах.

У контексті дослідження толерантності опитувальник є особливо корисним, оскільки дозволяє оцінити емоційний і когнітивний стан особистості в ситуаціях, де немає чітких правил чи зрозумілих рішень. Полікультурне середовище часто характеризується саме такими обставинами: стикаючись із невідомими або суперечливими культурними цінностями, людина повинна зберігати відкритість, не відчувати тривоги або ворожості.

Адаптація методики робить її більш відповідною до умов сучасного суспільства, враховуючи культурні особливості та соціальні реалії, в яких перебуває досліджувана особистість. Це дозволяє отримати точніші та більш релевантні результати, які враховують специфіку полікультурного середовища.

Застосування цього інструменту дає змогу не лише визначити рівень толерантності до невизначеності, але й виявити чинники, що сприяють або, навпаки, ускладнюють формування толерантної поведінки. Наприклад, високий рівень тривожності чи дискомфорту в умовах невизначеності може свідчити про необхідність розвитку у людини таких якостей, як гнучкість мислення, емоційна стабільність і відкритість до нового.

Таким чином, Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т. В. Корнілової є ефективним інструментом для діагностики толерантності, оскільки він дозволяє оцінити здатність людини приймати неоднозначні ситуації, адаптуватися до змін і конструктивно взаємодіяти в умовах

невизначеності. Це особливо важливо для аналізу толерантності в полікультурному суспільстві, де різноманітність і непередбачуваність є невід'ємною частиною соціальних відносин.

- *Для діагностики толерантності ми обрали «Шкала толерантності до невизначеності» Маклейна.* Методика має 22 питання та визначає 5 субшкал: ставлення до новизни, ставлення до складних завдань, ставлення до невизначених ситуацій, перевага невизначеності, толерантність до невизначеності. Толерантність до невизначеності в методиці розглядається як здатність особистості приймати складність, неоднозначність і непередбачуваність навколишнього світу, миритися з нею і вміння враховувати її в своїх діях. Респонденту пропонується оцінити твердження по 7 бальній шкалі, де 1 – зовсім не згодний, 4 – щось середнє, 7 – повністю згоден. Наведемо кілька тверджень методики:
 - «Питання, які не можна розглядати тільки з одного погляду, трохи лякають мене»
 - «Я уникаю ситуацій, які надто важкі для мого розуміння»
 - «Мені буває важко реагувати на невизначені події»
 Бали підраховуються окремо по кожній шкалі у відповідності з ключем, питання містять як прямі, так і непрямі значення.

- *Для діагностики толерантності ми обрали анкету «Ставлення до невизначеності» С. Черевичного,* оскільки вона є ефективним інструментом для оцінки здатності особистості сприймати та реагувати на ситуації, які не мають чітких правил або однозначних рішень. Невизначеність є важливим фактором у полікультурному середовищі, де люди постійно стикаються з новими умовами, культурними відмінностями, незнайомими соціальними нормами чи нестандартними поглядами. Вміння адекватно реагувати на невизначеність без надмірної тривожності, агресії чи уникнення є ключовою характеристикою толерантної особистості.

Анкета С. Черевичного дозволяє оцінити, як людина сприймає ситуації невизначеності, чи готова вона діяти в таких умовах і наскільки гнучким є її мислення. Методика дає змогу визначити три основні аспекти: емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти ставлення до невизначеності. Ці

аспекти мають безпосередній вплив на толерантність, оскільки вони характеризують здатність особистості приймати різні точки зору, адаптуватися до змін і взаємодіяти з людьми, які відрізняються культурно чи соціально.

Емоційний компонент розкриває рівень тривожності та емоційного комфорту в ситуаціях невизначеності. Наприклад, людина, яка демонструє спокій та емоційну стабільність, краще адаптується до нових обставин, зокрема у взаємодії з представниками інших культур. Натомість підвищена тривожність може стати перешкодою до толерантного ставлення, спричиняючи уникнення чи агресивну поведінку.

Когнітивний компонент дозволяє оцінити здатність особистості розуміти та осмислювати неоднозначну інформацію, сприймати різні точки зору та приймати багатоманітність як природну частину життя. Високий рівень когнітивної гнучкості свідчить про здатність людини не тільки адаптуватися, але й конструктивно вирішувати конфлікти, пов'язані з культурними чи соціальними розбіжностями.

Поведінковий компонент оцінює готовність особистості діяти в умовах невизначеності. Людина, яка проявляє відкритість до нового, активно шукає шляхи вирішення проблем і здатна до співпраці, демонструє високий рівень толерантності. Водночас уникнення або консервативна поведінка може свідчити про труднощі у взаємодії в полікультурному середовищі.

Анкета С. Черевичного є універсальним інструментом, що дозволяє оцінювати толерантність у різних вікових та соціальних групах. Її результати є інформативними та зручними для інтерпретації, що дає змогу не лише визначити рівень толерантності до невизначеності, але й виявити потенційні напрями для її розвитку. Наприклад, якщо анкета вказує на низький рівень емоційної стійкості, це може стати сигналом для роботи над зниженням тривожності, а низька когнітивна гнучкість може потребувати розвитку навичок критичного мислення.

Таким чином, використання анкети «Ставлення до невизначеності» С. Черевичного є обґрунтованим вибором для діагностики толерантності,

оскільки вона дозволяє комплексно оцінити ставлення особистості до ситуацій невизначеності та визначити ключові фактори, що впливають на її здатність до адаптації, прийняття та конструктивної взаємодії у полікультурному середовищі. Ця методика сприяє розумінню, як саме невизначеність впливає на толерантність і які аспекти потребують вдосконалення для розвитку гармонійних міжкультурних стосунків.

2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження

2.3.1. Рівень толерантності молоді у полікультурному середовищі

Анкета «Ставлення до невизначеності» С. Черевичного.

Результати діагностики за методикою Новий опитувальник толерантності до невизначеності» ТА «Шкали толерантності до невизначеності» МакЛейна

Методика Т. В. Корнілової дозволяє визначити рівень толерантності до невизначеності за двома основними шкалами: інтолерантності до невизначеності (ІТН) та толерантності до невизначеності (ТН). Проаналізуємо результати, представлені в таблиці.

1. Інтолерантності до невизначеності (ІТН):

Розподіл рівнів за шкалою ІТН свідчить про досить високий рівень толерантності до невизначених ситуацій у досліджуваній вибірці:

- Низький рівень (0%): Жоден із респондентів не демонструє низького рівня толерантності, що свідчить про відсутність категоричного неприйняття невизначених ситуацій.

- Нижче середнього (8%): Невелика частка респондентів відчуває певні труднощі в адаптації до невизначеності, однак їхній рівень толерантності не є критично низьким.

- Середній рівень (33%): Третина учасників демонструє середній рівень толерантності, що вказує на помірну здатність пристосовуватися до невизначених обставин.

- Вище середнього (45%): Значна частина вибірки демонструє високий рівень готовності приймати невизначеність, що може свідчити про їхню впевненість у собі та позитивне ставлення до змін.

- Високий рівень (14%): Ця категорія учасників характеризується максимальною толерантністю до невизначеності, що свідчить про їхню гнучкість, відкритість до нового досвіду та стресостійкість.

Таким чином, загальна картина за шкалою ІТН свідчить про переважання середнього та високого рівнів толерантності серед учасників, що є позитивним показником.

2. Толерантність до невизначеності (ТН):

Результати за шкалою ТН демонструють зовсім іншу тенденцію:

- Низький рівень (67%): Більшість респондентів має низький рівень толерантності до невизначеності. Це означає, що ці люди відчувають значний дискомфорт у ситуаціях, які не мають чітких меж чи структур. Вони можуть уникати таких ситуацій або проявляти стійкість до змін.

- Нижче середнього (33%): Майже третина учасників демонструє толерантність нижче середнього рівня, що свідчить про труднощі в адаптації до невизначеності, однак без критичних проявів.

- Середній рівень (0%), Вище середнього (0%), Високий рівень (0%): Жоден із респондентів не продемонстрував середнього або вищого рівнів толерантності до невизначеності, що вказує на загальну низьку гнучкість у таких ситуаціях. (див. табл. 1 та рис. 1).

Цей показник свідчить про те, що у вибірці переважає низька толерантність до невизначеності за шкалою ТН, що може бути пов'язано з недостатньо розвиненими адаптивними механізмами або негативним сприйняттям нестабільних умов.

Результати дослідження за методикою Т. В. Корнілової демонструють суперечливі тенденції:

- За шкалою ІТН респонденти в цілому демонструють високий рівень толерантності, що вказує на їхню готовність приймати невизначеність як частину життя.

- Водночас, за шкалою ТН, більшість учасників має низький рівень толерантності, що свідчить про труднощі у практичній адаптації до невизначених ситуацій.

Це може вказувати на розрив між когнітивною та емоційно-поведінковою готовністю до невизначеності. Для підвищення толерантності до невизначеності важливо розвивати навички управління стресом, адаптивність та позитивне ставлення до змін через відповідні тренінги та практичні вправи.

Таблиця 1 – Результати дослідження за методикою «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т. В. Корнілової»

Рівні Шкали	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього	Високий
ІТН	0%	8%	33%	45%	14%
ТН	67%	33%	0%	0%	0%

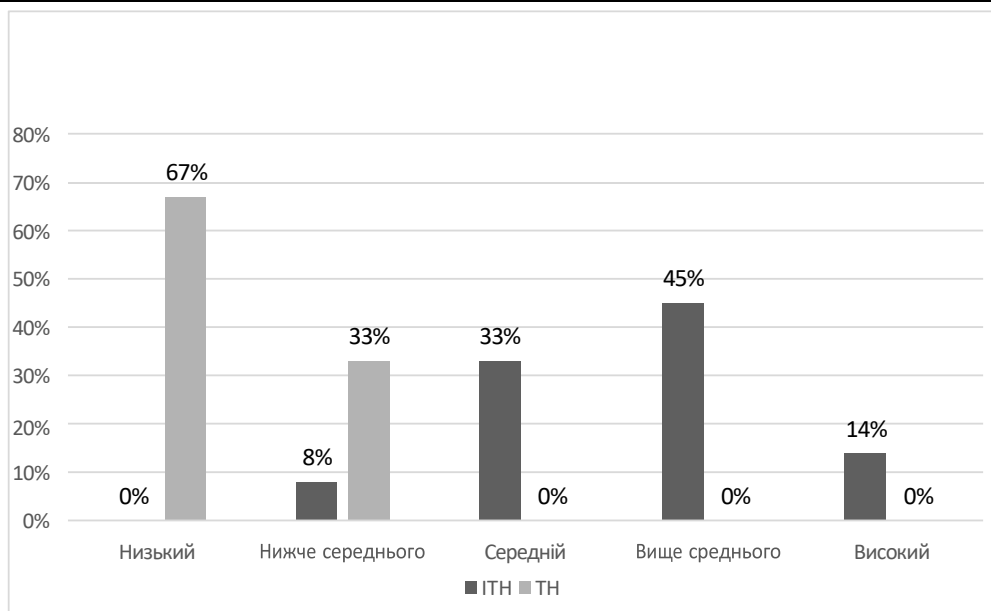

Рисунок 1 – Результати дослідження за методикою «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» Т. В. Корнілової»

Дані, отримані з дослідження толерантності до невизначеності за методиками Т.В. Корнілової та МакЛейна, свідчать про багатогранність ставлення студентської молоді до ситуацій, які не мають чітких меж чи однозначних рішень. Результати дають змогу оцінити рівень толерантності за різними шкалами, зокрема «Толерантність до невизначеності» (ТН), «Інтолерантність до невизначеності» (ІТН) та «Міжособистісна інтолерантність до невизначеності» (МІТН).

Толерантність до невизначеності (ТН): більшість респондентів (72,5%) демонструють середній рівень толерантності до невизначеності. Це свідчить про їхню помірну готовність до адаптації у незнайомих ситуаціях, прагнення до дії без надмірної рефлексії чи тривожності. Високий рівень ТН виявлено у 27,5% студентів, що говорить про їхню відкритість до нового, готовність діяти в умовах невизначеності та позитивне ставлення до складних ситуацій. Низького рівня толерантності до невизначеності не виявлено.

Інтолерантність до невизначеності (ІТН): дослідження показало, що 65% респондентів мають високий рівень інтолерантності до невизначеності. Ці студенти прагнуть до однозначності та ясності у житті, демонструють неприйняття невизначеності, дихотомічне сприйняття світу («чорне-біле»). Середній рівень ІТН виявлено у 35% опитаних, що свідчить про ситуативну інтолерантність до невизначеності, залежну від контексту. Низький рівень ІТН також не виявлено у вибірці.

Міжособистісна інтолерантність до невизначеності (МІТН): показники МІТН демонструють, що 57,5% студентів відчувають ситуативний дискомфорт у випадках невизначеності у стосунках із іншими людьми. Ці респонденти мають потребу в ясності, прогнозованості та контролі у міжособистісних взаємодіях. 30% респондентів позитивно ставляться до невизначеності у міжособистісних стосунках, а 12,5% відчувають суттєві труднощі та високу потребу у прозорості й структурованості взаємодії.

Для того, щоб більш детально проаналізувати толерантність до невизначеності студентської молоді було проаналізовано наступні субшкалами

«Шкали толерантності до невизначеності» МакЛейна, та зображено у табл.

2.2.2.

Таблиця 2.2.2 – Відсоткове співвідношення рівнів компонентів толерантності студентської молоді за субшкалами методики «Шкала толерантності до невизначеності» МакЛейна

Показники Шкала	Високий		Середній		Низький	
	К-сть респо нденті в	% респо нденті в	К-сть респо нденті в	% респо нденті в	К-сть респо нденті в	% респо нденті в
Ставлення до новизни	2	5	28	70	10	25
Ставлення до складних задач	2	5	28	70	10	25
Ставлення до невизначеності	2	5	28	70	10	25
Перевага невизначеності	2	5	32	80	6	15
Уникнення невизначеності	2	5	23	57,5	15	37,5
		5		69,5		25,5

Субшкали толерантності до невизначеності (за МакЛейном): додатковий аналіз субшкал виявив, що більшість студентів мають середній рівень толерантності за шкалами «Ставлення до новизни» (70%), «Ставлення до складних задач» (70%) і «Ставлення до невизначеності» (70%). Це свідчить про їхню ситуативну готовність до нового та складного. Високий рівень за цими шкалами виявлено лише у 5% респондентів, які позитивно оцінюють складні задачі й ситуації невизначеності. Натомість 25% демонструють низький рівень толерантності, що вказує на їхню схильність уникати нових і складних обставин.

За шкалою «Перевага невизначеності» 80% респондентів мають середній рівень, що характеризує їх як осіб, які іноді обирають традиційні, а іноді нові

шляхи вирішення завдань. Лише 5% мають високий рівень, тобто надають перевагу невизначеним ситуаціям.

Шкала «Уникнення невизначеності» демонструє, що 57,5% респондентів мають середній рівень, що свідчить про неоднорідність їхньої поведінки у різних випадках. Лише 5% показують високий рівень уникнення, що означає відмову від участі у невизначених ситуаціях.

На рис. 2.2.1 зображені загальні бали толерантності відповідно до невизначеності – % високого, середнього, низького рівнів за «Шкалою толерантності до невизначеності» МакЛейна (Додаток Ж):

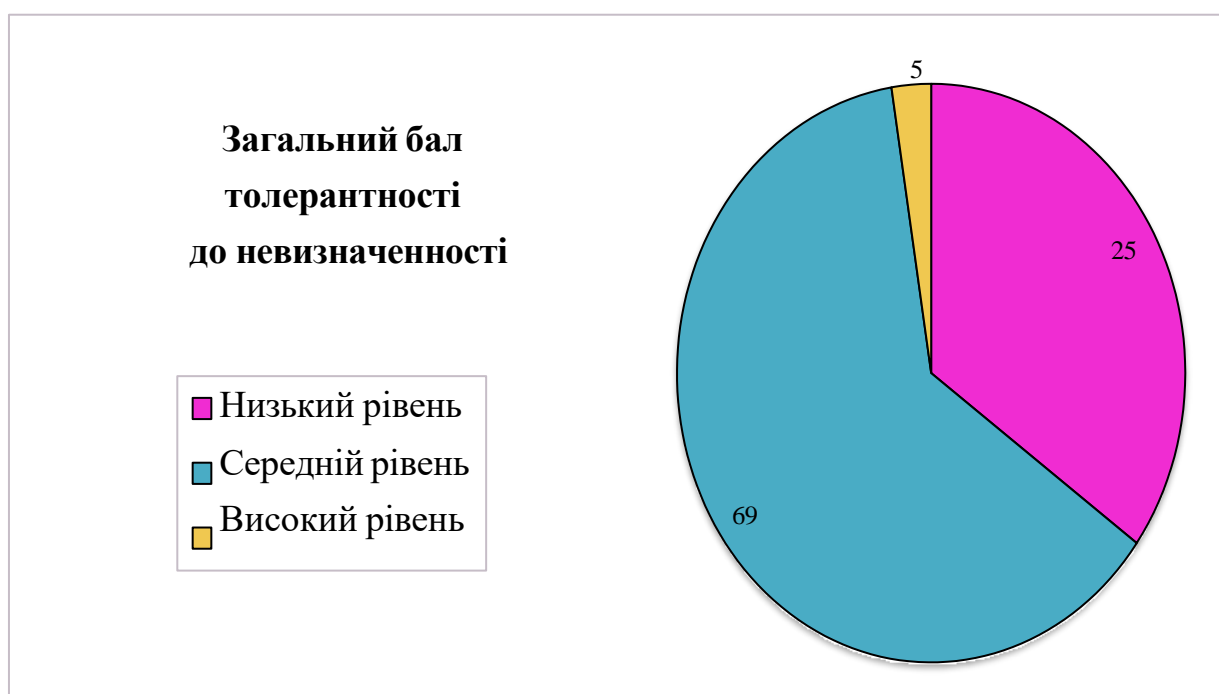

Рисунок 2.2.1 Групові результати дослідження рівня толерантності до невизначеності студентської молоді за методикою «Шкала толерантності до невизначеності» МакЛейна

Більшість студентів (70–80%) демонструють середній рівень толерантності до невизначеності, що свідчить про їхню ситуативну готовність діяти в нових умовах. Високий рівень толерантності виявлено у 5–27,5%, що характеризує їхню відкритість і адаптивність. Водночас значна частина студентів (65% за шкалою ІТН) прагнуть ясності та передбачуваності, що

вказує на потребу у розвитку гнучкості, емоційної стійкості та готовності до змін. Дані свідчать про важливість розробки програм для підвищення толерантності до невизначеності у студентській молоді.

Результати опитування за анкетною Черевичного дозволяють оцінити сприйняття студентами ситуацій невизначеності, їхні емоційні реакції та адаптивні механізми. Анкета включала 24 питання, що аналізують асоціації, ставлення та поведінкові реакції на умови невизначеності.

Респонденти пов'язують невизначеність із термінами, що мають як негативний, так і нейтрально-позитивний характер. Найбільш поширені асоціації — це «невідомість», «страх», «невпевненість», «незрозумілість». Однак також згадувалися позитивні категорії, як-от «цікавість», «нові враження», «щось загадкове». Це свідчить про те, що студенти сприймають невизначеність не лише як стресогенний фактор, але і як потенціал для розвитку.

Щодо переживання невизначеності, то 64% респондентів зазначили, що часто потрапляють в ситуації невизначеності, хоча 6% оцінюють ці ситуації як рідкісні. Більшість студентів (58%) відчують певний дискомфорт у таких умовах, проте 34% зазнають значного напруження, що може вказувати на труднощі адаптації. Щодо адаптації до невизначеності: 45% респондентів заявили, що пристосовуються досить швидко, а 33% — повільно, що може вказувати на необхідність розвитку відповідних навичок.

Для значної частини опитаних (39%) невизначеність супроводжується тривожними або амбівалентними емоційними станами, такими як заплутаність чи суперечливість. 22% респондентів зазначили, що такі ситуації спричиняють фізіологічні зміни, наприклад, прискорене серцебиття або підвищену напругу.

Ставлення до невизначеності як ресурсу відзначили лише 14%, а саме сприймають невизначеність як потенціал для відкриття нових можливостей, тоді як 30% частково погоджуються із цією думкою. Водночас 39% зазначають, що такі ситуації викликають у них стійке почуття тривоги, що знижує їхню

продуктивність. Умови невизначеності сприяють розвитку здатності протистояти протиріччям інформації у 30% респондентів, а 25% зазначили, що завдяки таким ситуаціям вони розвивають навички прийняття конфліктів.

Уявлення про невизначеність як неминучість виявилось у 47% респондентів, які адаптуються до невизначеності та використовують її переваги. Водночас лише 19% активно приймають невизначеність як частину свого життя, тоді як 44% заявили, що намагаються уникати таких ситуацій.

Комфорт у невизначеності відчувають лише 3%, тоді як більшість (56%) описують такі ситуації як джерело значного дискомфорту.

Результати дослідження демонструють, що ставлення студентів до невизначеності здебільшого має амбівалентний характер. Більшість респондентів визнають, що такі ситуації викликають у них тривогу та дискомфорт, однак деякі розглядають їх як можливість для саморозвитку й вдосконалення навичок. Отримані дані свідчать про необхідність розробки тренінгових програм для розвитку емоційної стійкості, здатності до адаптації та позитивного сприйняття невизначених обставин.

2.3.2. Взаємозв'язок психологічних особливостей і рівня толерантності

Дані дослідження за методикою діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса з урахуванням кількості респондентів (40 осіб) дозволяють оцінити розвиток емпатійних здібностей у вибірці. Аналіз проводився за шістьма шкалами: Раціональний канал емпатії, Емоційний канал емпатії, Інтуїтивний канал емпатії, Установки, що сприяють емпатії, Проникаюча здатність в емпатії та Ідентифікація в емпатії.

1. Раціональний канал емпатії виявився: високий рівень у 14 респондентів (35%), студенти демонструють високий рівень здатності логічно аналізувати емоційні стани інших. Вони здатні оцінювати поведінку оточуючих раціонально, що допомагає уникати імпульсивних реакцій у конфліктах.

Середній рівень: 20 респондентів (50%) мають помірний розвиток раціонального каналу, що свідчить про їхню здатність оцінювати емоційний стан інших, хоча вони не завжди роблять це глибоко. 6 респондентів (15%) демонструють недостатній рівень раціональної емпатії, що може призводити до труднощів у розумінні мотивів інших людей –це низький рівень прояву раціональної емпатії..

2. Результати дослідження емоційного каналу емпатії показав, що високий рівень мають 10 осіб (25%). У них розвинений емоційний канал, що дозволяє їм добре вловлювати переживання інших людей через власні емоції. Щодо середнього рівня, то 22 респонденти (55%) демонструють помірний рівень емоційного каналу, що свідчить про здатність розпізнавати емоції інших, але не завжди ефективно діяти на основі цього розуміння. І, нарешті, мають слабо виражений емоційний канал, що обмежує їхню здатність емоційно співпереживати, 8 осіб (20%), тобто у них низький рівень розвитку цього каналу.

3. Інтуїтивний канал емпатії: лише 6 респондентів (15%) демонструють високий інтуїтивний канал, що дозволяє їм підсвідомо зчитувати емоції та наміри інших; 24 особи (60%) мають середній рівень інтуїтивної емпатії, який дозволяє їм частково розуміти емоції інших, хоча вони більше покладаються на вербальні сигнали; 10 респондентів (25%) мають низький рівень інтуїтивної емпатії, що обмежує їхню здатність розуміти оточуючих без чітких підказок.

4. Установки, що сприяють емпатії: демонструють позитивні установки до емпатії, що вказує на їхню готовність зрозуміти та підтримати інших у конфліктах, а це 18 осіб, тобто високий рівень установок на емпатію мають 45% респондентів. Середній рівень: 16 респондентів (40%) мають помірну схильність до емпатії, що свідчить про їхній потенціал до розвитку більш підтримуючого ставлення. Низький рівень: 6 осіб (15%) мають негативні установки, що може призводити до відчуження у взаєминах.

5. Проникаюча здатність в емпатії: 8 респондентів (20%) мають здатність глибоко проникати у внутрішній світ іншої людини, демонструючи високий

рівень співпереживання; 22 особи (55%) демонструють середню здатність до проникнення, що дозволяє розуміти емоції інших на поверхневому рівні; 10 респондентів (25%) мають недостатню проникаючу здатність, що обмежує їхню ефективність у емоційно насичених ситуаціях.

б. Ідентифікація в емпатії відчувають в повній мірі, на їх думку, 30% учасників, тобто 12 респондентів мають високий рівень ідентифікації, що дозволяє їм ставити себе на місце іншої людини та відчувати її переживання. Найбіша кількість 45% групи вказали на певні бар'єри у виявах емпатії – 18 осіб демонструють помірну здатність до ідентифікації. Низький рівень у 10 респондентів (25%) мають низьку здатність до ідентифікації, що утруднює їхнє розуміння інших у міжособистісних взаємодіях.

Загалом, дослідження за методикою К. Томаса показало, що більшість респондентів мають середній рівень розвитку емпатійних каналів. Найкраще розвинені установки, що сприяють емпатії (45% мають високий рівень) та раціональний канал емпатії (35% на високому рівні), що свідчить про здатність до логічного аналізу поведінки інших і позитивного ставлення до підтримуючої взаємодії. Водночас, інтуїтивний канал та проникаюча здатність демонструють нижчі показники: 25% і 20% респондентів відповідно мають низький рівень, що вказує на обмеження у глибокому та інтуїтивному сприйнятті емоцій. Ці результати підкреслюють важливість розвитку емоційної гнучкості, інтуїтивних навичок та глибини співпереживання для підвищення ефективності поведінки в конфліктних ситуаціях.

Результати за методикою діагностики рівня емпатійних здібностей В. В. Бойка, отримані від 40 респондентів, дозволяють оцінити рівень емпатії за трьома основними аспектами: когнітивна емпатія, емоційна емпатія та поведінкова емпатія. Методика забезпечує багатовимірний аналіз, що є важливим для розуміння здатності до толерантної взаємодії, оскільки саме інтеграція цих компонентів формує ефективні міжособистісні стосунки.

Високий показник когнітивної емпатії як високу здатність до розуміння

інших, що відображає здатність розуміти думки, почуття та мотиви інших людей через аналіз їхньої поведінки, демонструють 14 респондентів (35%). Це свідчить про їхній розвинений інтелектуальний компонент емпатії, що дозволяє глибоко аналізувати думки та емоційні стани оточуючих. 18 респондентів (45%) мають середній рівень когнітивної емпатії. Вони вміють розпізнавати думки інших у знайомих ситуаціях, але можуть відчувати труднощі з глибоким аналізом у більш складних обставинах. А ось 8 осіб (20%) демонструють слабку здатність до когнітивного аналізу почуттів інших, що обмежує їхнє розуміння мотивів поведінки оточуючих.

Емоційна емпатія відображає схильність до співпереживання, тобто до емоційного відгуку на почуття інших. Дані діагностики за цим показником такі:

10 респондентів (25%) мають високий рівень емоційної емпатії. Ці люди здатні відчувати сильний емоційний відгук на переживання інших, що сприяє їхній близькості та чутливості у міжособистісних стосунках;

22 особи (55%) демонструють помірний рівень емоційної емпатії, що дозволяє їм співпереживати іншим, проте емоційний відгук може бути ситуативним;

8 респондентів (20%) мають слабо виражену схильність до співпереживання, що обмежує їхню здатність до чуттєвої взаємодії.

Щодо поведінкової емпатії, то цей аспект емпатії характеризує готовність надавати допомогу та підтримку іншим у різних ситуаціях тобто є дуже важливим для студентів соціономічних спеціальностей. Високий рівень демонструють 16 респондентів (40%): мають високу поведінкову емпатію, що свідчить про їхню активну допомогу іншим у складних обставинах і щире бажання підтримувати близьких, а 18 осіб (45%) мають середню готовність до підтримки, яка залежить від обставин і міжособистісних зв'язків. І лише 6 респондентів (15%) мають низький рівень поведінкової емпатії, що може вказувати на відстороненість або труднощі у наданні допомоги.

Дослідження за методикою В. В. Бойка показало, що більшість респондентів (від 45% до 55%) демонструють середній рівень розвитку

емпатійних здібностей за всіма трьома аспектами, що є типовим для молодіжної аудиторії. Високі показники виявлено у 25–40% респондентів залежно від шкали, що свідчить про наявність у частини студентів сильно розвинених емпатійних навичок, які сприяють ефективному співіснуванню та взаємодії в соціальних групах. Низький рівень емпатії, характерний для 15–20% опитаних, вказує на необхідність подальшого розвитку здатності до співпереживання, розуміння інших та надання підтримки.

Ці результати підкреслюють важливість комплексної роботи зі студентами для формування толерантності через розвиток когнітивних, емоційних і поведінкових аспектів емпатії. Це може включати тренінги, групову взаємодію та програми соціального навчання, які спрямовані на підвищення рівня емоційної та соціальної компетентності.

Результати дослідження за методикою оцінки рівня комунікативності В. Ф. Ряховського дозволяють оцінити здатність особистостей встановлювати контакти, підтримувати діалог, проявляти емпатію та адекватно реагувати на поведінку інших людей. Методика орієнтована на виявлення рівня комунікативних навичок і вміння будувати ефективну міжособистісну взаємодію.

Рівні комунікативності:

- Високий рівень комунікативності: у 12 респондентів (30%) було виявлено високу здатність встановлювати контакти та підтримувати діалог. Ці люди легко знаходять спільну мову з оточуючими, демонструють відкритість і активність у спілкуванні. Вони добре вміють реагувати на поведінку інших, проявляючи емпатію та розуміння. Високий рівень комунікативності сприяє їхньому успіху в соціальних і професійних взаєминах.
- Середній рівень комунікативності: 18 респондентів (45%) мають помірний рівень комунікативних навичок. Вони здатні ефективно взаємодіяти з іншими у звичних обставинах, але можуть відчувати певні труднощі у складних

або конфліктних ситуаціях. Їхня здатність встановлювати контакт часто залежить від контексту та рівня знайомства з оточуючими.

- Низький рівень комунікативності: у 10 респондентів (25%) виявлено недостатньо розвинені навички комунікації. Ці особи мають труднощі з ініціацією діалогу, можуть уникати спілкування або демонструвати пасивність у міжособистісній взаємодії. Їхні реакції на поведінку інших часто неадекватні або уповільнені, що може створювати бар'єри в ефективній комунікації.

Аналіз комунікативних компонентів

1. Здатність встановлювати контакти: у 35% респондентів виявлено високий рівень здатності швидко налагоджувати стосунки з іншими, що є показником їхньої соціальної активності та впевненості у спілкуванні. Водночас 20% демонструють труднощі в цій сфері, уникаючи нових знайомств або перебуваючи в соціальній ізоляції.

2. Підтримка діалогу: близько 40% респондентів мають хороші навички підтримання розмови, що дозволяє їм проявляти гнучкість і цікавість до тем, які обговорюються. Решта демонструють помірну або слабку здатність підтримувати бесіду, що може бути пов'язано з низькою впевненістю чи відсутністю інтересу до теми.

3. Прояв емпатії: лише 25% респондентів демонструють високий рівень емпатії, що дозволяє їм розуміти емоційні стани інших і відповідно реагувати. У 50% виявлено середній рівень, коли емпатія присутня, але не завжди глибока. У 25% рівень емпатії низький, що вказує на складнощі у сприйнятті почуттів інших.

4. Адекватність реакцій: у більшості респондентів (60%) реакції на поведінку інших є помірно адекватними, тоді як 25% демонструють високу адаптивність у взаємодії. Решта (15%) відчують труднощі в побудові відповідних реакцій, що може ускладнювати їхні соціальні контакти.

Результати дослідження за методикою В. Ф. Ряховського свідчать, що 30% респондентів мають високий рівень комунікативних здібностей, що

дозволяє їм ефективно взаємодіяти в соціальному середовищі. Найбільша частка респондентів (45%) демонструє середній рівень, що є достатнім для нормальної взаємодії, але вимагає вдосконалення в окремих аспектах, особливо в емоційній чутливості та адаптивності. Низький рівень комунікативності, виявлений у 25% респондентів, свідчить про необхідність розвитку навичок спілкування, впевненості та емпатії для покращення їхньої соціальної ефективності.

Ці результати вказують на необхідність інтеграції тренінгів з розвитку комунікативних навичок і емпатійності у навчальні програми для студентської молоді. Особливу увагу варто приділити тим, хто демонструє низький рівень комунікативності, аби допомогти їм стати більш відкритими та впевненими у взаємодії.

2.4. Розробка програми соціально-психологічного тренінгу щодо формування толерантного ставлення до інакшості: загальні рекомендації

Програма соціально-психологічного тренінгу «Формування толерантного ставлення до інакшості» має на меті розвиток у учасників здатності до прийняття інших людей такими, якими вони є, незалежно від їхньої культури, переконань, звичок чи інших особливостей. Вона передбачає поетапне залучення учасників у роботу над собою через вправи, спрямовані на розкриття, усвідомлення та вдосконалення ключових соціальних навичок.

Метою тренінгу є формування толерантного ставлення до інакшості через розвиток емпатії, саморефлексії, комунікативних здібностей і здатності працювати в умовах різноманітності.

Завдання тренінгу:

1. Навчити учасників розпізнавати стереотипи та упередження.
2. Розвинути емоційну стійкість і здатність приймати відмінності.
3. Покращити навички взаємодії в багатокультурному середовищі.
4. Сприяти розвитку самопізнання, емпатії та відкритості до інших.

5. Знизити рівень тривожності в умовах невизначеності й міжособистісних контактів.

Основні напрями програми соціально-психологічного тренінгу щодо формування толерантного ставлення до інакшості:

- Розвиток когнітивної толерантності: подолання стереотипів і формування позитивних установок.
- Емоційна складова: розвиток емпатії, вміння керувати емоціями та співпереживати.
- Поведінковий аспект: формування толерантної поведінки через практичний досвід та взаємодію в групі.
- Соціально-психологічний компонент: розуміння впливу соціального середовища на сприйняття інакшості.

Структура тренінгу: програма соціально-психологічного тренінгу щодо формування толерантного ставлення до інакшості складається з 6 занять тривалістю від 30 до 60 хвилин. Робота відбувається в групах по 8–10 учасників із частотою двічі на тиждень. Загальна тривалість програми – 5 годин.

Блоки вправ на кожен тренінговий день

1. Вступний блок (Знайомство, формування правил роботи)
 - Вправа «Знайомство»: знайомство учасників через розповіді про себе.
 - Вправа «Очікування»: формування очікувань від тренінгу.
 - Вправа «Лист до себе»: моделювання майбутнього «Я» наприкінці тренінгу.
2. Блок розвитку довіри та взаємодії
 - Вправа «Чим ми схожі»: пошук спільних рис для згуртування групи.
 - Вправа «Порадуй мене»: розвиток чуйності та інтуїції.
 - Вправа «Іван-покиван»: формування довіри через тілесну взаємодію.
3. Блок емоційного самопізнання та звільнення від напруги
 - Вправа «Настрій»: візуалізація негативних переживань через малюнок.
 - Вправа «Мої асоціації з поняттям “інакшість”»: дослідження стереотипів та упереджень.

- Мозковий штурм «Як я можу впливати на свій емоційний стан?».

4. Блок формування толерантної поведінки

- Вправа «Шлях до мети»: усвідомлення життєвих цілей і способів їх досягнення.

- Вправа «Впасти зі стільця»: робота з подоланням страху й довірою до інших.

- Вправа «Свічка»: розвиток навичок релаксації та концентрації.

5. Заключний блок (Рефлексія і підсумки)

- Вправа «Заморожені»: навчання емоційної стійкості в складних ситуаціях.

- Вправа «Піраміда позитивних відчуттів»: рефлексія здобутих знань і навичок.

- Вправа «Я бажаю всім»: створення позитивного настрою в групі.

Очікувані результати

Після проходження тренінгу учасники:

- стануть більш відкритими до різноманітності та готовими до взаємодії з представниками інших культур і поглядів;

- розвинуть навички саморегуляції й подолання стресу;

- навчатися виявляти і змінювати стереотипи, покращать здатність до емпатії;

- відчують більшу довіру до інших та впевненість у власних силах.

Результати проходження та впровадження «Програми соціально-психологічного тренінгу щодо формування толерантного ставлення до інакшості» мають значний вплив на особистісний розвиток учасників та покращення їхньої взаємодії в соціальному середовищі. Програма спрямована на подолання стереотипів, розвиток емпатії, емоційної стійкості та толерантної поведінки, що є ключовими елементами гармонійного співіснування у багатокультурному суспільстві.

Учасники тренінгу отримують практичний досвід у спілкуванні, навчанні взаємодії з різними людьми та прийнятті відмінностей. Це сприяє формуванню

внутрішньої впевненості, підвищенню здатності до конструктивного вирішення конфліктів та зміцненню почуття власної гідності. Завдяки розвитку емпатійних навичок учасники починають краще розуміти емоції, потреби та мотиви поведінки інших людей, що дозволяє уникати упередженого ставлення та будувати довірливі стосунки.

Результатом впровадження програми є зниження рівня тривожності у взаємодії з інакшістю, підвищення здатності до роботи в умовах різноманітності та готовність до конструктивної співпраці у складних соціальних контекстах. Завдяки рефлексивним практикам учасники краще усвідомлюють власні стереотипи та навчаються їх критично переосмислювати, що сприяє створенню більш відкритої та приймаючої особистості.

На рівні групової динаміки впровадження тренінгу сприяє покращенню згуртованості, підвищенню довіри між учасниками та формуванню толерантного середовища, яке підтримує позитивну взаємодію. Учасники розвивають навички ефективного комунікування, зокрема активного слухання, підтримки, вираження власних почуттів і розуміння почуттів інших, що сприяє побудові стійких соціальних зв'язків.

На загальному соціальному рівні значення програми проявляється у формуванні культури толерантності, яка базується на взаємній повазі, розумінні та співпраці. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли міжособистісні та міжкультурні контакти стають частиною повсякденного життя. Впровадження таких програм сприяє створенню більш гармонійного суспільства, де цінуються різноманітність і повага до кожного його члена.

Таким чином, проходження «Програми соціально-психологічного тренінгу щодо формування толерантного ставлення до інакшості» не лише змінює ставлення учасників до відмінностей, але й сприяє їхньому особистісному зростанню, розвитку соціальних компетенцій та побудові стійких і здорових стосунків у багатокультурному середовищі.

Вважаємо за потрібне нагадати про певні загальні рекомендації, що дозволять збільшити ефективність даного тренінгу.

Кількість групи не повинна перевищувати 12-14 осіб. За більшої кількості групи зменшується можливість достатньої роботи кожного учасника групи. Інколи виступи кожного з учасників займають багато часу, а тому при великій кількості учасників необхідно збільшувати час тренінгового заняття, що підвищить втомлюваність учасників, зменшить ефективність роботи.

Перед початком тренінгу потрібно провести діагностування кожного з учасників і відібрати тих осіб, що в дійсності потребують тієї корекції, що її здійснює тренінг.

Бажаним є включення до групи одного-двох учасників з високим рівнем розвитку емпатії, комунікативних умінь, що буде стимулювати в учасників бажання до змін та особистісного розвитку.

Перед початком проведення тренінгу необхідно укласти з учасниками контракти, в яких важливою умовою буде обов'язкова присутність на кожному із занять. Були випадки, коли учасник був відсутнім на одному з перших занять (коли встановлюється довірлива атмосфера), подальша його присутність не дозволяла іншим учасникам розкриватися, а також сам учасник не міг подолати бар'єр недовіри до інших.

Вважаємо необхідним виключати учасника з тренінгової групи, якщо він пропускає більше одного тренінгового заняття.

На початковому етапі роботи групи тренер повинен постійно стимулювати активність учасників, поки вони ще не подолали свою замкненість. Важливими є навички фасилітації. Це дозволить підвищити ефективність даного тренінгу.

Необхідною умовою є також наявність додаткових вправ та ігор на кожному занятті. Тренер повинен добре орієнтуватися в групі і за потребою

Змінювати вправи, що можуть спричинити негативні наслідки. Дана програма є загальною і не враховує окремих випадків, а тому може дещо змінюватися в залежності від особистості учасників.

Обов'язкове врахування індивідуальних особливостей учасників групи при підготовці остаточної програми тренінгу.

Це є основні рекомендації, що стосуються саме цього тренінгу. Загальні умови та правила проведення тренінгу вже зазначалися вище.

ВИСНОВКИ

Варто зауважити, що у даному теоретико-експериментальному дослідженні дані в цілому підтвердили гіпотези, актуальність і перспективність загальної стратегії дослідження дієвості соціально-психологічного тренінга як чинника формування толерантності, комунікативної компетентності у молоді в полікультурному суспільстві.

В процесі дослідження виявлено, що розвиток комунікативних умінь, особливості стратегії вирішення конфлікту, рівень емпатії впливає на ефективність взаємин молодих людей в умовах полікультурного середовища.

Розвиток поважливого ставлення до інакшості в суб'єктах полікультурного суспільства сприяє опосередкуванню в самовиявленні молоді прийнятних образів власної особистості, що уможливорює цілеспрямоване становлення толерантності як цінності, визначеність її у якості особистісного пріоритету.

Показано, що інтеріоризовані соціально-культурні цінності щодо толерантного ставлення в суспільстві постають визначальними змістовими утвореннями процесу особистісного становлення у молоді. Засвоений, в такій спосіб, соціальний зміст толерантності виступає в процесі рефлексії як належний молоді. Особливе значення має потреба в причетності до належного у молодих людей. У цьому контексті здійснюється інтерпретація власних поведінкових проявів і мотивів, з одного боку, та соціальних проявів (у першу чергу, оточення), з іншого.

Зіставлення об'єктивного судження про інакшість й усвідомленого досвіду поважливого ставлення до зазначених проявів актуалізує становлення толерантних взаємин в полікультурному суспільстві.

Спеціально організовані експериментальні умови (тренінгова група) сприяють: 1) набуттю молоддю комунікативних умінь, емпатії, конструктивного вирішення конфліктів; 2) формуванню здатності виявляти, аналізувати причини та наслідки власних мотивів, потреб, уявлень, оцінок і

форм поведінки, що сприятиме толерантному ставленню до інших; 3) появи потреби у пов'язанні результатів толерантного ставлення до інакшості із свідомістю й вольовою сферою, що у підсумку веде до зміни поведінкових і діяльнісних форм, утворення саморегуляційних властивостей, позитивного мислення.

Формуючі заходи (соціально-психологічний тренінг) з розвитку й формування толерантності, спрямовуючись на індивідуально-смыслову сферу, вимагають доповнення досвідом спільної діяльності. В умовах спільної діяльності (що особливо актуально у полікультурному суспільстві) щонайповніше виявляються особистісні смисли та вдосконалюються способи їхнього виявлення в контексті опосередкування прийнятливого ставлення до інакшості, що актуалізується у сучасному розмаїтому суспільстві. Спільна діяльність, оволодіння комунікативними вміннями, продуктивними стратегіями вирішення конфліктів, позитивне мислення сприяють екстеріоризації власних особистісних смислів щодо толеруючого ставлення до світу, себе, інших.

Здійснені формуючі заходи являють собою ефективну систему, що сприяє як розвиткові позитивного ставлення до себе, інших, суспільства, так і особистісної реалізації молоді в умовах полікультурного середовища, оскільки забезпечує включення толерантності як цінності у суспільні взаємини.